

Dudlák Tamás

Ígéreték és kilátások – Az iráni kőolaj- és földgáz-szektor utóbbi éveit¹

Ez a tanulmány az iráni energiaszektor történetének, belső helyzetének, valamint regionális és világszintű kilátásainak áttekintésére vállalkozik, különösen pedig a 2016 eleje óta érvényben levő nukleáris szankciók feloldása következtében Iránnal kapcsolatban megnövekedett várakozás ígéreteire és kilátásaira koncentrál. A központi kérdés az, hogy Irán hogyan képes az ország stratégiai helyzetéből és az energiahordozókban rejlő hatalmas potenciáljából előnyt kovácsolni gazdasági és politikai téren egyaránt. Összességében érdemes a 2015-ös megegyezést követő felfokozott várakozásokat visszafogni az iráni energiaszektorral kapcsolatban: míg belföldön a legvalószínűbb forgatókönyvet a lassú és folyamatos átmenet jelenti, addig regionális szinten a fokozatosan bővülő iráni exportkapacitás középtávon is csak egy potenciális partner ellátására lesz elegendő.

Kulcsszavak: földgáz, Irán, geopolitika, energiapolitika, szankciók

Dudlák Tamás: Promises and Perspectives – The Latest Developments in the Iranian Oil and Gas Sectors

This paper uses historical and geographical data to understand the geopolitical environment of Iran making it possible to assess the opportunities of the Iranian energy industry. Considering the prospects in the Iranian hydrocarbon sector, one can have only low expectations: the most probable scenario is that there will be a slow and continuous transformation. The greatest growth potential lies in the natural gas sector in Iran, but this amount will not be enough to meet the requirements of all the three possible directions for export.

Keywords: natural gas, Iran, geopolitics, energy policy, sanctions

„Az iráni gazdaság talapzata, megszabadulván a szankciók láncától, készen áll a növekedésre.”²

Ez a tanulmány az iráni energiaszektor történetének, valamint regionális és világszintű kilátásainak áttekintésére vállalkozik, és alapvetően az utóbbi idők fejleményeire koncentrál. A történeti és földrajzi mélység ugyanakkor szükséges ahhoz, hogy a jövőre vonatkozóan következtetéseket vonhassunk le az iráni energiaipar és ehhez kapcsolódóan az ország geopolitikai lehetőségeit illetően.

¹ A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

² Az iráni miniszterelnök, Haszán Róhání twitterüzenete 2016. január 17-én, a szankciók feloldásának másnapján (a szerző fordítása). Andrew TORCHIA: Airbus plan heralds Iran boom after sanctions lifted, [online], 2016. 01. 17. Forrás: Reuters.com [2017. 02. 21.].

Az alábbiakban az energiaszektoron belül a kőolaj- és a földgázszektorral foglalkozom, az azokban rejlő gazdasági és geopolitikai lehetőségeket veszem górcső alá. A téma technikai részleteit csak annyiban érintem, amennyiben azok a gazdasági vagy politikai döntések megértéséhez szükségesek. Az olaj és a gáz energiapolitikai helyzete Iránban legalább két tény miatt különösen kiemelkedő: egyrészt Irán az energiafelhasználásának szinte teljes egészét szénhidrogénekből nyeri,³ másrészt pedig a kőolaj- és földgázipar a természetéből adódóan a nemzetközi közösséghez, a regionális piachoz, sőt a világpiachoz kapcsolja Iránt. Ennek az Iránnal szemben foganatosított szankciók alatt és jelenleg is különleges jelentősége van: az ezekben az ágazatokban végbemenő változások tehát nemcsak belsőleg, nemzetstratégiaiként fontosak, hanem az ország nemzetközi helyzetét, külkapcsolatait is nagyban befolyásolják. Megújuló energiaforrásai kapcsán például ilyen stratégiai és globális hatásról nem beszélhetünk, így azokkal ebben az írásban nem is foglalkozom.⁴ Ugyancsak nem érintem az energiapolitikához és a fosszilis energiahordozók témájához szorosan kötődő környezeti kérdéseket sem.

Kiindulópontom tehát az, hogy az olaj és a gáz Iránban nem csupán a gazdaság motorja, jelentős nyereséget hozó nyersanyag, hanem stratégiai és politikai eszköz is, amely kölcsönhatásban van az iráni külpolitikával és belpolitikával, és mint diplomáciai eszköz maga is részt vesz azok alakításában.

Az ország stratégiai helyzete

Irán földrajzi elhelyezkedése gazdasági, kereskedelmi és politikai szempontból is kedvező. Irán Eurázsia egyik geopolitikai központja, egy dinamikusan növekvő gazdaság; összeköti a Közel-Keletet, a Kaukázust és Közép-Ázsiát, valamint az utóbbi számára tengeri kijáratot is biztosít. Északról és délről két tenger határolja, amelyek a világ legnagyobb kőolaj- és földgázlelőhelyeinek adnak otthont. Az Irán déli határainál levő Hormuzi-szoros a Perzsa-öböl térségét és az Arab-tengert köti össze, Irán és Omán között fekszik és nagyjából 40 km széles. Kiemelkedő jelentőségét az adja, hogy a Közel-Keletről származó olaj 40%-a a szoroson halad keresztül, amely napi 17 millió hordót jelent.⁵

Bár Irán potenciálisan minden irányban nyitott, maga az ország bizonyos tekintetben nehezen megközelíthető, zárt vidék.⁶ Irán ugyanakkor számos geopolitikai kihívás forrása is lehet, melyek fenyegetésként jelenhetnek meg az ország szomszédjai és a nemzetközi közösség számára. Kockázatot jelenthet például a nukleáris fegyverek megjelenése az országban, vagy az energiahordozók szállítása fölötti kontroll kihasználása. Az ezekből adódó sokdimenziós érdekellentéteknek, az eurázsiai térben zajló hatalmi csatározásoknak

³ A teljes iráni energia-összetételből a kőolaj 37%-kal, a földgáz 61%-kal veszi ki a részét, míg a nukleáris és vízenergiára csupán 1-1% jut. Gulmira RZAYEVA: Post-Sanction Iranian Natural Gas Production and Export Potential: Challenges and Opportunities, *CEDIGAZ Insights*, 2016/19, 20.

⁴ További részletekért lásd: Maysam BIZAER: Why renewable energy is booming in Iran, [online], 2016. 10. 04. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

⁵ The Strait of Hormuz is the world's most important oil transit chokepoint, [online], 2012. 01. 04. Forrás: Eia.gov [2017. 02. 21.].

⁶ Tim MARSHALL: *Prisoners of Geography. Ten maps that tell you everything you need to know about global politics*, 2016, Elliott and Thompson, 169–171. o.

manapság különös aktualitása van, vizsgálatuk energiapolitikai szempontból is érdeklődésre tarthat számot.

Az iráni kőolaj- és földgázkészletek

Íránt nemzetközi szempontból az teszi különösen fontossá, hogy nem csupán regionálisan, hanem világgazdaságilag is jelentős kőolaj- és földgázkészleteket birtokol. 2017. februári adat szerint Irán 157 milliárd hordó kinyerhető kőolajtartalékkal, valamint 55,3 trillió m³ gáztartalékkal rendelkezik.⁷ Ezzel az olaj tekintetében a negyedik (Venezuela, Szaúd-Arábia és Kanada mögött), míg gázkészleteivel a második helyet foglalja el (Oroszország mögött) a világ legnagyobb tartalékaival rendelkező országainak sorában. Összességében az iráni kőolaj a világ készleteinek 10%-át, a földgáz pedig a 17-18%-át teszi ki. Becslések szerint a kőolaj nagyjából 90, míg a földgáz mintegy 100 évig elegendő a jelenlegi termelési szintek mellett. Ugyanakkor az úgynevezett Hubbert-görbe alapján az egyes mezők esetében a kitermelésre az jellemző, hogy először meredeken emelkedik, majd a csúcspont elérése után fokozatosan csökken. A csökkenés és kimerülés mértéke ilyen időtávtartamban éppen ezért nehezen megbecsülhető,⁸ ugyanakkor egyértelmű, hogy középtávon sem számolhatunk az iráni fosszilis energiakészletek kimerülésével.

Íránban a legnagyobb készletek a Perzsa-öböl partján, az ország délnyugati részén találhatóak, s a kőolaj- és földgázmezők tovább folytatódnak a Zagrosz-hegység délnyugati lábánál fekvő Kuzisztán és Lurisztán tartományokban. Erről az összefüggő területről származik az ország kőolajtermelésének a 86%-a.⁹ Az energiahordozókból kisebb mennyiségben az Elburz-hegységben és a türkmén határ közelében is találhatóak. A legnagyobb olajmezők felfedezése 1958 és 1963 között történt, s 1999 óta új óriásmezőt nem fedeztek fel.¹⁰ Jelenleg a legnagyobb szárazföldi olajmezők az Ahváz, Márún, Gacsszaran és az Ágá Dzsári, míg tengeren a Farzad és Foruzan mezőkön Irán Szaúd-Arábiával közösen osztozik. Az Ahváz 18 milliárd, a Márún 22 milliárd hordó kőolajat tartalmaz, így az iráni olajtartalékok 80%-a Kuzisztán tartomány területére tehető.¹¹ Iránnak 12, a szomszédokkal megosztott olaj- és gázmezője van, ezek felügyelete és ellenőrzése nemzetbiztonsági szempontból is fontos. A földgázmezők között a legfontosabb szerepet a Katarral közös, gigantikus méretű Dél-Pársz mező tölti be.¹² Ez az iráni földgáztartalékok 47%-át és a jelenlegi kitermelés 54%-át adja.¹³ Ezen túlmenően a Kis, Golsán, Ferdósi és az Észak-Pársz mezők területén folyik a legjelentősebb tengeri földgázkitermelés.¹⁴

Kiváló lehetőségeihez képest az iráni olajexport csupán a harmadik helyen áll a világranglistán – komoly lemaradásban az első helyen levő Szaúd-Arábiától. Az említett földgáz-

⁷ Iran adds 1 trillion m³ to gas reserves, [online], 2017. 02. 05. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.].

⁸ BÁRDOSSY György: Irán geológiája és geográfiája. In: JEREMIÁS Éva M. (szerk.): *Íráni föld – perzsa kultúra*, Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete, Piliscsaba, 2007, 440. o.

⁹ Sara VAKHSHOURI: *Iran's Energy Policy after the Nuclear Deal*, 2015, Atlantic Council, 5. o.

¹⁰ BÁRDOSSY: *i. m.*, 439.

¹¹ Omid Shokri KALEHSAR: Iran Energy Sector Post Sanctions. In Prof. Dr. Hasret ÇOMAK – Doç. Dr. Caner SANCAKTAR – Yrd. Doç. Dr. Zafer YILDIRIM (eds.): *Enerji Diplomasisi*, Beta Basım, İstanbul, 2015, 417. o.

¹² A katarai részen található, úgynevezett Északi Kupola mező a Dél-Pársznál is nagyobb.

¹³ VAKHSHOURI: *i. m.*, 7.

¹⁴ RZAYEVA: *i. m.*, 12.

potenciált Irán még ennyire sem hasznosítja: a belső fogyasztás gyakorlatilag a teljes belső termelést felemészti. Pedig Irán földgáztermelésben a világon a harmadik helyet foglalja el (Oroszország és az USA mögött). Látható, hogy pusztán gazdasági megfontolások alapján Irán energiatermelési kilátásai mindig is hatalmas lehetőségekkel kecsegtettek. Minthogy azonban az energiaipar stratégiai ágazat, belső és külső politikai hatások, valamint történelmi kapcsolatok játszottak szerepet abban, hogy az iráni energiaszektor lehetőségeihez képest alulteljesít.

Az iráni kőolaj- és földgázszektor története

Az iráni energiaipar történeti előzményei az olajipar 20. század eleji időszakáig vezetnek vissza. A földgáz kitermelése ekkoriban még nem indult meg, az ehhez szükséges technikai megoldások és rendszerek kiépítése csak a 20. század második felére tehető.

Az első iráni olajkutatások 1901-ben kezdődtek, s ezt követően a Kádzsár-dinasztia uralkodója, Mozaffar ad-Dín sah a brit William Knox D'Arcy (1849–1917) részére 60 évre biztosította a kutatás, a kitermelés, a feldolgozás és a kivitel jogát az olajtermékekre vonatkozóan. 1908-ban, a közel-keleti országok között először Iránban, Maszdzsed-e Szolejmán térségében (Kuzisztán) találtak kőolajat.¹⁵ Az 1909-ben megalapított Angol–Perzsa Olajtársaság (APOC, ma British Petrol) e koncesszió felügyeletét látta el, és csupán a profit 16%-át volt köteles Iránban hagyni. Ez a rendkívül előnytelen feltétel is hozzájárult ahhoz, hogy Irán nemzeti történetét a 20. században a külföldi befolyás, az olajipari vállalatok és gyarmatosítási kísérletek elleni küzdelem jellemezte. Ennek a folyamatnak az egyik legjelentősebb eseménye 1951-re tehető, amikor a Mohamed Moszaddek miniszterelnök vezetésével a nemzeti mozgalom állami kézbe vette az iráni területen zajló olajtermelést (NIOC – Iráni Nemzeti Olajtársaság). Az erre válaszul foganatosított nyugati szankciók ellenére az olajtermelés tovább folytatódott, az export azonban – infrastruktúra híján – akadályokba ütközött. A nemzetközi embargót végül 1953-ban sikerült megtörni, amikor az olaszok és japánok olajat vásároltak Irántól.¹⁶ A brit és amerikai titkosszolgálatok beavatkozása nyomán a kormány még ugyanebben az évben megbukott.

Az elszigeteltség Iránt ráébresztette a világgpiaccal való közvetlen összeköttetés különös fontosságára, s a kormány 1955-ben létrehozta a Nemzeti Iráni Tankerhajó Társaságot (NITC), amely mára a második legnagyobb olajszállító vállalat a világon (jelenleg 67 tankerhajóval rendelkezik).¹⁷ Ugyanakkor a NIOC-nak mint nemzeti vállalatnak a Moszaddek-kormány 1953-as megdöntését követően csak kevés beleszólása maradt az iráni olajipar alakulásába, mivel 1954-től 1979-ig azt egy nyolctagú konzorcium irányította, amelyben a legnagyobb részvényes a British Petrol volt (40%).¹⁸

Az iszlám forradalom (1979) és a sah bukása a nyugati világgal való kapcsolatok megromlásához és megszakadásához vezetett, s ekképpen az iráni olajexport az Egyesült

¹⁵ Gawdat BAHGAT: The Emerging Iranian-Turkish Energy Partnership: Strategic Implications, [online], 2014. 07. 29. Forrás: Ourworld.unu.edu [2017. 02. 21.].

¹⁶ VAKHSHOURI: *i. m.*, 3.

¹⁷ NITC, the 2nd Largest Oil Tanker Fleet in the World, [online], 2014. 02. 02. Forrás: Shana.ir [2017. 02. 21.]

¹⁸ VAKHSHOURI: *i. m.*, 3.

Államok mint partner kiesésével egyre inkább az ázsiai piacok felé tolódott el. Ez érvényes volt a korábban virágzó izraeli kapcsolatokra is: míg az 1973-as arab olajembargó során Irán szállította a legtöbb olajat Izraelbe, addig az új rezsim a muszlim országokba való olajszállításra állt át.

A nyugati világ által foganatosított szankciók az évek folyamán kibővültek, ezek közül is az 1996-os amerikai (*Iran-Libya Sanctions Act*), illetve a 2012-es európai uniós tartozik a legfontosabbak közé. Míg az előbbi az amerikai befektetéseket (technológiai és pénzügyi) lehetetlenítette el, addig az utóbbi nem csupán az energiaipari befektetéseket tiltotta meg, hanem az iráni eredetű olaj importjának, vásárlásának és szállításának befagyasztását is jelentette.¹⁹ Az USA az iráni energiaiparra vonatkozó tiltását 2010-ben indította el. Az amerikai és EU-s intézkedések mellett 2006-ban, 2007-ben, 2008-ban és 2010-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa is gazdasági szankciókat foganatosított Iránnal szemben.²⁰

A földgáz kitermelését Iránban a gáz hasznosítását lehetővé tevő technológia megszületése indította el. Már a kőolajtermelés során is megfigyelhetők voltak különféle nagy nyomású gázkitörések, melyek a kőolajréteg feletti úgynevezett gázsapkából származtak. Emellett Irán területén számos helyen találunk nyílt felszíni gázszivárgásokat is;²¹ ezek mind nagyobb mennyiségű földgáz jelenlétére utaltak. Míg 1975-ben 20,3 bcm²² termelést ért el a földgázszektor, addig 2005-re ez a szám már 87 bcm lett.²³ A földgáz egyre komolyabb szerephez jutott a lakossági és ipari felhasználásban: míg 1990-ben a gáz a teljes energiafogyasztás 15%-át adta; 2011-re ez a szám már az 54,67%-ot is elérte.

Szankciók és reakciók

A 2012-ben az Európai Unió által érvénybe léptetett, az energiaszektort érintő szankcióknak komoly belpolitikai következményei is lettek Iránban. A bankszektor mellett – nem véletlenül – ezt a legérzékenyebb, külső változásoknak leginkább kitett szektort célozták meg a nyugatiak: Irán a kőolajtermékek révén kapcsolódik a világgazdaságba, ami komoly költségvetési függést okoz az ország számára. Az olajexport jelenti a külföldi valuták beszerzésének legfontosabb forrását, amely az ország export–import mérlegének fenntartásához szükséges. A nyugati vezetők tudták: a mesterségesen alacsonyan tartott olaj- és gázárak Iránban az állami bevételek csökkenéséhez, s ekképpen általános lakossági elégedetlenséghez vezetnek. Ezzel ugyan a rendszer megdöntése nem kivitelezhető, ám lényeg, hogy ha a szankciók tovagyrúzó hatásai a rendszer „fájdalomküszöbét” elérik, a vezetés kétségtelenül erős nyomás alá kerül.²⁴ Az adatok világosan mutatják ezt a vissza-

¹⁹ KALEHSAR: *i. m.*, 426.

²⁰ Gawdat BAHGAT: Geopolitics of Energy: Iran, Turkey, and Europe, *Mediterranean Quarterly*, 26. évf. 2015/3. 59. o.

²¹ Ez a jelenség fontos szereppel bír az iráni eredetű zoroasztrianus vallás kultuszában. Irán északnyugati tartományának, valamint az azzal szomszédos független államnak Azerbajdzsán a neve, melyet az óperzsa „tűzzel védett” kifejezésre vezetnek vissza.

²² Bcm: milliárd köbméter. Összehasonlításképpen: Magyarország éves gázfogyasztása 2015-ben 8,907 bcm volt. Lásd: Energia hivatal: tavaly 6,7 százalékkal nőtt az ország földgázfogyasztása, [online], 2016. 12. 23. Forrás: Energioldal.hu [2017. 02. 21.].

²³ BÁRDOSSY: *i. m.*, 440.

²⁴ William YONG – Alireza HAJIHOSEINI: *Understanding Iran Under Sanctions: Oil and National Budget*, The Oxford Institute for Energy Studies, 2013, 2–3. o.

esést: a nyugati szankciók előtt Irán az exportált 2,2 millió hordóból 600 ezret Európába, a maradékot pedig Ázsiába szállította. A teljes termelés ekkor nagyjából 3,75 millió hordó volt naponta. 2012 júniusában azonban a kőolajexport 1,74 millióra, júliusban 1 millió hordóra esett vissza. Európába az export szinte teljesen megszűnt (ez a teljes kőolaj exportvolumen 25%-a volt), míg a legnagyobb ázsiai partnerek (Kína, India, Japán, Dél-Korea, Törökország) esetében az iráni kőolajszállítás az év elejéhez képest 50%-kal csökkent. Becslések szerint az ország havonta 3,8 milliárd dollárnyi bevételtől esett el, nem is beszélve a riál 40%-os értékcsökkenéséről, valamint az infláció megugrásáról.²⁵ A termelés és az export szerkezeti változása természetesen világgazdasági szinten is változásokat indított el: az iráni kőolajexport visszaesésének legnagyobb győztese Szaúd-Arábia, Irak és Oroszország lett, amelyek 2011 és 2015 között együttesen 2,5 millió hordó/nap mennyiséggel növelték a kitermelésüket – ellensúlyozva a világgpiacról kieső iráni részt.²⁶ Irán a nemzetközi szankciók ellenére Oroszországgal továbbra is jó kapcsolatot ápolt, amelynek eredményeképpen 2014 januárjában Iránnal egy 20 milliárd dollár értékű cseréüzletet írtak alá. Az oroszok napi félmillió hordó iráni olajért cserébe katonai és ipari termékeiket osztották meg az Iszlám Köztársasággal.²⁷

A 2012-es szankciók a felfutó gáztermelést is komolyan érintették. Tőke és technológia hiányában a befektetések elmaradtak, a használt mezők a korszerűtlen kitermelés miatt hamarabb kimerülésnek indultak.²⁸ Ahhoz, hogy az iráni gázszektor exportra termelhesen, legalább három termelési tényező szükséges: a kitermelés fokozása, az infrastruktúra bővítése és modernizálása, illetve a cseppfolyósított földgáz (LNG) technológiájának kiépítése a déli kikötőkben, s így a földgáz világgpiacán való részvétel.

A fent említett célok eléréséhez az iráni kőolaj- és földgáziparnak szüksége van az olyan nagyvállalatok technológiai segítségére, mint a Shell, a Total vagy éppen a Petronas. A szankciók ugyanis komoly akadályokat gördítettek a már említett, gigantikus méretű Dél-Pársz mező egyes fejlesztési fázisainak kivitelezése és más területeken történő feltárások elé is.²⁹ A termelés bővítésére folyamatosan szükség van: minden új befektetés 5-7 év alatt ér el a hasznosíthatóságig.³⁰ Kedvező körülményt jelent, hogy a világszerte 30-35%-os sikerességi arányához képest a gázfeltárások Iránban 79%-ban sikerrel járnak.³¹

Az utóbbi két évtizedben Irán a földgázimportőr és -exportőr státusz között ingadozik. 1997-től az ország földgázmérlege többször is negatív lett, vagyis a kisebb kivitel mellé nagyobb behozatal párosult. (Ennek irányait lásd később.) 2012-ben viszont ez a mérleg

²⁵ Uo., 3–4.

²⁶ Diane MUNRO: *Past Imperfect, Future Tense: Iran's Oil Industry Post-Sanctions*, The Arab Gulf States Institute in Washington, 2016, 8. o.

²⁷ VAKHSHOURI: *i. m.*, 10.

²⁸ A kimerülés következtében elszenvedett olajvesztéseget ma már éves szinten 400 000 hordónyira teszik. Florence TAN – Chen AIZHU: Iran oil exports hit pre-sanctions high on run-up in condensate shipments, [online], 2016. 10. 03. Forrás: Reuters.com [2017. 02. 21.].

²⁹ Minthogy mindeközben a földgázmező katarai oldalán jóval komolyabb kitermelés folyt, így Irán számára további veszteséget is jelentett a késlekedés, hiszen a gáz és más anyagok egy része az iráni részről a nagyobb mértékben üresedő katarai területre áramlottak át. Paul STEVENS: *Prospects for Iran's Oil and Gas Sector...* *i. m.*, 5.

³⁰ MUNRO: *i. m.*, 14.

³¹ VAKHSHOURI: *i. m.*, 7.

néhány bcm gázzal pozitív előjelű lett.³² 2015-ben a teljes iráni gáztermelés 184,5 bcm-et tett ki, ami az előző évi 174,5 bcm-hez képest 5,7%-kal magasabb volt. Ez az érték nem tartalmazza a gázmezőbe történő visszafecskendezés, égetés, szivárgás és lopás következtében elvesző mennyiséget.³³ Ráadásul a fogyasztás évszakonként komoly változást mutat: a téli hónapok alatt a gázfogyasztás akár háromszoros is lehet a nyári gázigényhez képest, ugyanakkor viszont nyáron az elektromos áram iránti kereslet növekszik meg.³⁴

Szankciók esetén egy rendszer gazdasági ellenálló képességét rendkívül nehéz megbecsülni. Irán az olajexportot leszámítva gazdaságilag nem került túlzott függésbe a világgazdasági folyamatoktól, s ez annak is köszönhető, hogy gyakorlatilag 1979 óta folyamatosan a „rendszeren kívül” helyezkedik el, s így már képes volt elsajátítani egyfajta túlélési stratégiát. A külföldi tőke és árukorlátozások több mint harminc éve alatt az iráni gazdaság kiépítette a szankciós rezsimet megkerülő kapcsolatait, s kifejlesztett egyfajta önellátási módot. Ennek a 2008-as gazdasági világválság esetében még jótékony hatása is volt, hiszen kapcsolatok híján Iránt gyakorlatilag nem érintette az Amerikában kezdődő válság nemzetközi hatása. A mai napig kevés pontos adat lelhető fel Iránról, ami alapján számba vehető lenne az ország gazdasági állóképessége. Hasonló módon az energiaszektortól kapcsolatos adatok sem pontosak, ám a lényeges tendenciák így is kiolvashatók belőlük.

Állami árpolitika és a hazai résztvevők

A gazdasági szankciók végül is megmutatták Irán olajjövendelmektől való függését.³⁵ A jelentős mértékű bevételkiesés hozzájárult ahhoz, hogy az állami ártámogatások rendszerét is átgondolják, valamint az olaj- és gázkitermelésbe bevonják a magánbefektetőket is.³⁶ Ez nyilvánvalóan negatív hatással volt az Iráni Forradalmi Gárda energiaszektorbéli privilegizált helyzetére, ugyanakkor a teljes ágazatot egy kevésbé mesterséges, kereskedelmileg és gazdaságilag fenntartható irányba mozdította el.³⁷

Az Iráni Forradalmi Gárda gazdasági szerepvállalása privilegizált politikai szerepére támaszkodik, és az energiaszektor szervezéséből és irányításából is kiveszi a részét. Az energiaszektor stratégiai ágazat, így a katonaság zavartalan monopólium kialakítására törekszik, mivel a rendszer biztonságát akkor látja szavatolni, ha az energiaszektor helyzetét képes meghatározni. Ekképpen tehát Iránban az olaj- és gázbefektetésekről, -kitermelésről és -felhasználásról nem csupán gazdasági, hanem erőteljesen politikai alapon is döntenek, vagyis az iráni energiaszektor esetében erőforrás-nacionalizmusról beszélhetünk.

³² David Ramin JALILVAND: *Iran's gas exports: can past failure become future success?*, The Oxford Institute for Energy Studies, 2013, 2. o.

³³ A bruttó földgáztermelés 2014-ben ekképpen 244,5 bcm-et tett ki. Ebből 32 bcm-et visszafecskendeztek, 15,5 bcm-et elégettek, 23 bcm pedig egyéb módon veszett el. Az utóbbi két tétel a technikai feltételek és a kiépített infrastruktúra hiányából fakad, vagyis jobban megéri elégetni a kőolaj-kitermelés során felszabaduló földgázt, mint kinyerni, raktározni és szállítani. RZAYEVA: *i. m.*, 23.

³⁴ Uo., 19.

³⁵ Az IMF szerint 2015–16-os évben (2016. március 19-ig) Iránban az exportból származó olajbevételek a kormányzati költségvetés 29%-át tették ki. Islamic Republic of Iran. *IMF Country Report*, No. 15/349.

³⁶ Jelenleg a magánszektor az iráni gazdaság csupán egyötödét teszi ki. Navid KALHOR: *Why Iran's private sector hasn't benefited from privatization*, [online], 2016. 11. 24. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

³⁷ YONG-HAJIHOSEINI: *i. m.*, 14–15.

A Forradalmi Gárda 1989-től hathatósan jelen van a gazdaságban, s ennek legfőbb letéményese a Khátam ul-Anbijá („A Proféták Pecsétje”) nevű szervezet, mely országszerte 40 000 alkalmazottjával a legnagyobb iráni vállalatok között foglal helyet. A Khátam ul-Anbijá jelentősége különösen megnőtt Mahmúd Ahmadinedzsád elnöksége (2005–2013) idején, ráadásul az állami vállalat éppen a szankciók következtében létrejövő gazdasági vákuumba nyomult be. Az állami monopólium tehát a külföldi energiacégek eltűnése révén, valamint a vezetés nacionalista törekvéseinek eredményeképpen valósult meg Iránban. Ilyen szempontból tehát az energiaipart érő nyugati szankciók kontraproduktívak voltak, mivel a cél nem az állami szerepvállalás megerősítése volt.³⁸ A Khátam ul-Anbijá és a Forradalmi Gárda e különleges pozícióját szükséges tehát látni ahhoz, hogy megérthessük: a nukleáris megállapodás (2015. július 14.) hosszú tárgyalási folyamatával egy időben Iránon belül gazdasági újraelosztás is zajlik, hiszen a szankciók feloldása az említett politikai-gazdasági szervezetek pozíciójának gyengülését is hozhatja.

Komoly problémát jelent Irán belső energiaigazgatása, valamint a stratégiai tervezés szempontjából, hogy az egyes illetékes szervezetek között nincsenek megfelelően meghatározva a felelősségi körök. Iránban létezik Olajminisztérium, Energiaügyi Minisztérium, valamint úgynevezett Legfelső Energiatanács is, de a koordináció gyenge közöttük, és tevékenységeik számos esetben átfedik egymást.³⁹ Az Olajminisztérium mint politikai testület felügyeli a már említett Iráni Nemzeti Olajvállalatot (NIOC), amely a földgázszektort is működteti. Ezen belül a NIOC két alvállalata, az Iráni Nemzeti Gázvállalat (NIGC) és az Iráni Nemzeti Gázexport Vállalat (NIGEC) rivalizálásáról is beszélhetünk, valamint a 1990-es évek végétől a NIOC-ot több mint 100 alegységre is felosztották.⁴⁰ Ráadásul a parlament és a miniszterelnökség gyakorta átpolitizálja az energiaügyekről szóló vitákat, ami háttérbe szorítja a gazdasági és hatékonysági szemléletet. Ez történik tulajdonképpen az iráni illetékességű gázártárgyalások alkalmával is: a politikai testületek a nemzeti ügy elárulásával vádolják az alacsonyabb árakat kínáló és a tényleges munkát végző Iráni Nemzeti Olajvállalatot. Ezek a problémák komolyan megkérdőjelezzik Iránnak mint megbízható kereskedelmi partnernek a nemzetközi imázsát.⁴¹

Az iráni kőolaj- és földgázszektor adminisztratív menedzsmentjét érintő problémákon túl komoly kihívást jelent a hatékony, piaci alapú és befektetőbarát politika megvalósítása szempontjából a fosszilis energiahordozók állami szubvenciójának rendszere. A kőolajat érintő ártámogatások még a sah uralkodásának idejéből maradtak fenn, s az 1972-es 12%-ról az olajválságot követően már 96%-ra emelkedtek. E politika veszélye az, hogy az olajárban – a világpiaci tendenciák hatására – bekövetkezett növekedés esetén a többletköltséget az államháztartás kénytelen fedezni. Így például míg 1997–1998-ban az ártámogatások a GDP 11%-át tették ki, addig ez a szám a következő évben már 17% volt, 2009-re pedig a 34%-ot is elérte. A vezetés a gallononkénti 40 centes árral szintén a piaci ár alatt

³⁸ H. Akin UNVER: Turkish-Iranian Energy Cooperation and Conflict: The Regional Politics, *Middle East Policy*, 22. évf., 2016/2, 139. o.

³⁹ Kent E. CALDER: *The New Continentalism. Energy and Twenty-First-Century Eurasian Geopolitics*, Yale University Press, 2012, 141. o.

⁴⁰ Paul STEVENS: *Prospects for Iran's Oil and Gas Sector*, Chatham House Research Paper, 2015, 4. o.

⁴¹ JALILVAND: *i. m.*, 20–21.

tartotta a gázolajat is, ami hatalmas különbséget jelentett például a gázolaj törökországi árához képest, s a két szomszédos ország közötti csempészet felvirágzásához.⁴²

Az állami szubvenciók rendszere ahhoz vezetett, hogy az állami pénzeket a fenntartási és fejlesztési beruházások helyett a non-produktív ártámogatások nyelték el. Ennek eredményeképpen a kőolaj és a földgázszektor híján maradt a megfelelő méretű és minőségű feldolgozó és kitermelő kapacitás telepítésének, így 2010-re Irán hatalmas belső nyersanyagforrásai ellenére a világ második legnagyobb gázolajimportőre lett. A lakossági energiafogyasztás nagymértékű növekedése tovább súlyosbította az állami költségvetésre nehezedő terheket, mivel ez mind az otthoni fogyasztás, mind pedig az egyre kiterjedtebb motor- és gépkocsihaszna-
lat révén növekvő olaj- és gázfelhasználáshoz vezetett. Ráadásul az ártámogatások legnagyobb haszonélvezői – a populista retorika ellenére – éppen azok a gazdagabb városiak, akik a szegényebbeknél nagyobb arányban használnak elektromos eszközöket, valamint autót és motort.⁴³ A lakosság energiafogyasztása az olcsó olaj és gáz révén (és a népességrobbanásnak is köszönhetően) 1979 óta nyolcszorosára növekedett, s így a növekedés mértéke kétszeresen meghaladta a GDP növekedésének mértékét, és majdnem a gáztermelés növekedésének mértékét is. Ennél is meglepőbb adat azonban, hogy Iránban az egységnyi GDP-re eső energiafogyasztás (vagyis az energiahatékonyság) 6,4-szerese az OECD-átlagnak, 3,6-szorosa a világátlagnak, és még közel-keleti viszonylatban is 1,8-szoros számot mutat.⁴⁴

Az állami árpolitika reformja tehát kulcsfontosságú egy fenntartható költségvetési politika kialakítása érdekében. A 2010. decemberi tervek szerint a hazai gázfogyasztást fokozatosan a gáz exportárához igazítják, így 2015-re az exportár 75%-át a lakossági és nagykereskedelmi fogyasztókkal kívánták megfizettetni. Azonban a kísérlet már a következő évben elbukott, hiszen egy 2011 áprilisában közzétett jelentés szerint a fogyasztók 30%-a a kisebb gázáremelkedést sem volt képes kifizetni. Végül 2012 novemberében a parlament a program felfüggesztéséről döntött.⁴⁵ A gázolaj ára azonban emelkedésnek indult, így a piaci árhoz jobban illeszkedő árhoz szükséges állami szubvenció mértéke csökkent.⁴⁶

A szankciók után

Amint a szankciók fokozatos feloldása 2016. január közepétől megkezdődött, az iráni olajtermelés áprilisi napi 3,5 millió hordányira emelkedett, ami félmillió növekedést jelent az év eleji szinthez képest. Ez a szignifikáns növekedés további lehetőségek gyors kiaknázására adhat ugyan okot, ám várhatóan több, részben már említett akadállyal szembe kell néznie az iráni kőolaj- és földgáztermelésnek.

A további nehézségek között említendő, hogy Irán nemzetközi mércével mérve még mindig kockázatos országnak minősül, a befektetések számára politikai, pénzügyi és jogi veszélyeket rejt magában. A több évtizedes szankciók is hozzájárultak ahhoz, hogy ma

⁴² CALDER: *i. m.*, 142.

⁴³ Uo., 142–143.

⁴⁴ JALILVAND: *i. m.*, 15.

⁴⁵ Uo., 16.

⁴⁶ VAKHSHOURI: *i. m.*, 15.

az iráni pénzügyi szektor átláthatatlan, így az üzleti tranzakciók követése nem lehetséges. Egy 2015-ös világbanki jelentés a 189 országból Iránt a 130. helyre sorolta abban a tekintetben, hogy mennyire egyszerű ott üzletet alapítani. Ebben a mutatóban azóta Irán 10 helyet javított.⁴⁷

Másrészt a szankciók feloldása folyamatos, így például az amerikai befektetők számára az iráni piac még mindig nem nyílt meg, mivel az USA nem oldotta még fel az amerikai cégek iráni tevékenységét jogszerűen lehetővé tevő rendelkezéseket. Az amerikai hozzáállás miatt a többi külföldi cég is nagyon óvatos az iráni befektetéseket illetően. Ugyancsak nem lehetséges az irániak számára sem a dollárral való kereskedés, sem pedig európai vagy ázsiai bankok számára az iráni befektetés, így a közel-keleti ország pénzügyileg továbbra sem képezi integráns részét a világgazdaságnak, aminek eredményeképp nehezen jut keményvalutához.⁴⁸ Ennek a korlátozásnak politikai oka is van: Irán közel-keleti külpolitikai tevékenységét Irakban, Szíriában és Libanonban a Hamász és a Hezbollah támogatása révén számos nyugati állam még mindig a terrorizmus finanszírozásaként látja, s ehhez nem kívának közvetlen vagy közvetett pénzügyi támogatást nyújtani. Jogi szempontból a nukleáris szankciókon túl a 2015-ös egyezmény nem kötötte ki további szankciók feloldását,⁴⁹ s ehhez az Obama-adminisztráció is ragaszkodott. Ez a politika a nemzetközi olajcégek érdekeit is szolgálja: a British Petroleum, a Royal Dutch Shell, dél-koreai és indiai vállalatok több milliárd dollár értékben tartoznak az Iráni Nemzeti Olajvállalatnak, s míg a pénzügyi szankciók tartanak, ezen tartozások kifizetésére nincs lehetőség.⁵⁰ Ezek mellett 100 és 120 milliárd dollár közöttre teszik az iráni gazdaság különféle szereplőinek kezében levő, letéti számlákon található nemzetközi kintlévőségeket: az iráni gazdaság fejlesztésében ezeknek kulcsszerep juthatna.⁵¹ A felszabadított összegből azonban mintegy 50 milliárd dollár értékben Iránnak nemzeti adósságot kellett törlesztenie.⁵² Az iráni kintlévőségek behajtásának folyamata azonban meglehetősen lassan halad, annak ellenére is, hogy az Iráni Központi Bank behajthatatlan követeléseinek (*frozen assets*) egy részét már kifizették.⁵³

Szerencsétlen körülményt jelent az olaj 2014. június közepétől érvényes alacsony világpiacon ára (a csúcstól számítva 60%-os árzuhanás), ami megakadályozta a nukleáris megállapodást megkötő iráni vezetést abban, hogy az egyezmény után remélt gazdasági előnyöket az ország számára megszerezze. Minthogy az olaj árának szabályozására Irán geopolitikai és ideológiai riválisa, Szaúd-Arábia nagy hatással van, tartósan alacsony árszint rövid távon a királyság érdekeit szolgálja Iránnal szemben. Az alacsony olajár nem teszi lehetővé a nagymértékű hazai tőkefelhalmozódást, így az iráni olajexport lassabban állhat vissza a szankciók előtti szintre, mint ahogy azt magasabb ár esetében tehetné.⁵⁴ Minthogy a szankciók feloldása gazdaságilag még nem hozta meg a várt eredményeket, a kormány komoly kritikákkal néz szembe az iráni vezetés elszigetelődés párti csoportjai

⁴⁷ Economy Rankings, [online], 2017. Forrás: Doingbusiness.org [2017. 02. 21.].

⁴⁸ MUNRO: *i. m.*, 1.

⁴⁹ Uo., 6.

⁵⁰ KALEHSAR: *i. m.*, 429.

⁵¹ VAKSHOURI: *i. m.*, 17.

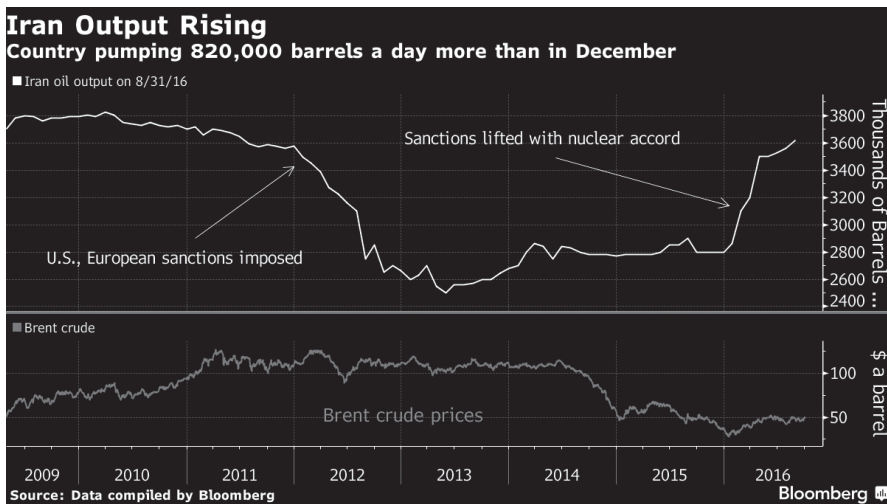
⁵² RZAYEVA: *i. m.*, 6.

⁵³ Paolo MAGRI – Annalisa PERTEGHELLA (eds.): *Iran After the Deal: The Road Ahead*, ISPI, 2015, 38. o.

⁵⁴ MUNRO: *i. m.*, 3.

részéről. A helyzet paradoxonja az, hogy Szaúd-Arábia ezzel közvetett módon éppen azt a konzervatív belső ellenzékot támogatja, amely nem csupán a bezárkózás mellett foglal állást, hanem tulajdonképpen az öbölállam legfőbb politikai riválisa is Iránban, és a két ország közti vallási és ideológiai ellentéteknek leginkább hangot ad. Irán azonban ebben a nehéz helyzetben sem érdekelt a termelés csökkentésében, hiszen így bevételektől és piaci pozícióktól esne el a nagyobb olajtermelőkkel vívott versenyben. (Egy hordó olaj előállítása a hordónkénti 35-40 dolláros ár mellett is megéri, hiszen átlagosan hordónként 3-7 dolláros előállítási költséggel kell számolni.) Érdekes módon ugyanebben érdekelt Szaúd-Arábia is, márpedig a termelés csökkentése nélkül az olaj ára továbbra is alacsony marad.

1. ábra: Az iráni kőolajtermelés alakulása

Forrás: Hashem KALANTARI: Iran, OPEC's Big Winner, Agrees on Landmark Oil Contract, [online], 2016. 10. 05. Forrás: Bloomberg [2017. 01. 02.]

A legutóbbi időszak legfontosabb fejleményei között említendő, hogy 2016. november 30-án Bécsben arról született megegyezés a Kőolaj-exportáló Országok Szervezetében (OPEC), hogy a tagországok Líbia, Algéria és Irán kivételével közösen 33,2 millió hordóról 32,5-33 millió hordóra csökkentik napi össztermelésüket.⁵⁵ A termelés csökkentésének nagy részét (a teljes csökkentés majdnem kétharmadát) Szaúd-Arábia, Kuvait és az Egyesült Arab Emírségek vállalta, míg a fennmaradó rész hét további OPEC-tag között oszlik meg.⁵⁶ Irán számára ez a fejlemény két szempontból is rendkívül előnyös volt: egyrészt az olajtermelés visszafogásának hatására az olaj ára 10%-kal nőtt, másrészt a megállapodás értelmében Irán számára lehetséges a kitermelés növelése 90 ezer hordó/nap mennyiséggel,

⁵⁵ OPEC to limit oil production, Iran exempt from cut plan, [online], 2016. 11. 30. Forrás: Mehrnews.com [2017. 02. 21.].

⁵⁶ David Ramin JALILVAND: Why OPEC deal is double-edged sword for Iran, [online], 2016. 12. 07. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

egészen addig, míg a teljes megtermelt mennyiség a napi 3,797 millió hordót el nem éri.⁵⁷ Ezzel Irán képes lehet megtartani azt a növekedési dinamizmust az olajtermelésben, amely az utóbbi két évet jellemezte. A 2016-os nyári termelés- és exportnövekedésben például kiemelkedő szerep jutott Indiának, amely naponta 600 ezer hordónyi, míg az európaiak 630 ezer hordónyi olajat vásároltak Irántól.⁵⁸

A politikusok kijelentései és belpolitikai küzdelmei ugyanakkor elbizonytalaníthatják a befektetőket. Iránban ilyen tényezőt jelent a 2017 tavaszán esedékes elnökválasztás, amely során a jelenleg kormányzó Haszan Róháninak (2013–) bizonyítania kell reformista politikájának létjogosultságát, és fenn kell tartania a szankciók feloldásába és a nyugati kapcsolatok normalizálódásába vetett hitet. A 2016. áprilisi választások folyamán a reformisták és mérsékelt többséget szereztek a parlamentben, ami az antiszankciós politika egyfajta igazolásának is tekinthető. Nem véletlenül, hiszen ez a politika a kőolaj- és földgázszektoron túl is eredményeket tudott felmutatni: 2016 januárjában Róháni európai és kínai körútja során több tízmillió dollárnyi befektetésről egyezett meg az illetékes nagyvállalatokkal az acélipar, az autóipar, a repülőgépgyártás és az elektrotechnika területén.⁵⁹

Míg amerikai részről a januárban hivatalba lépő Donald Trump a nukleáris megegyezés újratárgyalását hirdeti, addig Hillary Clinton megválasztása sem feltétlenül jelentett volna jobb kapcsolatot a két ország között. Ő ugyanis azzal érvelt, hogy mivel Irán ballisztikus hordozórakéta-programjával még mindig megsérti az ENSZ-BT határozatát, valószínűleg új szankciókat kell majd bevezetni ellene.⁶⁰ A Trump-adminisztráció fenyegető lépései mögött az a szándék is meghúzódhat, hogy Irán elszigetelésével a befektetések számára bizonytalanságot, másrészt pedig belpolitikai nehézségeket okozzon. Míg az előbbi az európai versenytársak, addig az utóbbi a reformista Róháni-kormány számára jelent kihívásokat a 2017 májusában esedékes iráni elnökválasztások előtt.⁶¹

Az új szerződéstípus – befektetési lehetőségek

A külföldi vállalatok számára a kedvezőtlen és kockázatos jogi környezet Iránban nem tette lehetővé a nagyarányú befektetéseket. Az úgynevezett visszavásárlási (*buy-back*) szerződéstípus keretei között a nem hazai befektetők számára a kőolaj- és földgázmezők fejlesztése csak úgy volt lehetséges, hogy valójában nem került tulajdonukba a feltárt mező. Ez a követelmény egyébként összhangban volt az Iszlám Köztársaság alkotmányával, amely kinyilvánítja, hogy az ország természeti kincsei a közösségi tulajdon részét képezik.⁶²

A jelenlegi iráni vezetés igyekszik minél erősebb ösztönzőket alkotni a külföldi befektetők számára. Ebben az elsődleges szerep a szabályozási környezet átalakításának, átláthatóbbá tételének jut. Ennek eredményeképpen a 2014 februárjában meghirdetett új típusú

⁵⁷ Changiz M. VARZI: Iranian media praises OPEC deal as victory over Saudi Arabia, [online], 2016. 12. 01. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

⁵⁸ Irán csak önti az olajat a világpiacra, [online], 2016. 09. 19. Forrás: Energiainfo.hu [2017. 02. 21.].

⁵⁹ MUNRO: *i. m.*, 4–5.

⁶⁰ Uo., 7.

⁶¹ Saeid JAFARI: How Trump is already shifting domestic politics in Iran, [online], 2017. 02. 17. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

⁶² JALILVAND: *i. m.*, 19.

szerződés, az IPC (*Iran Petroleum Contract*) a nyersanyagok feltárására, a mezők fejlesztésére és a kitermelésre vonatkozik, s a szabályozás értelmében ezeket a fázisokat a külföldi befektetők az iráni partnerekkel közösen végzik. A közös vállalkozási forma lehetővé teszi, hogy az iráni fél megismerje a legújabb olaj- és gázkitermelési és feldolgozási technikákat. Az IPC-típusú szerződés értelmében bizonyos átviteli pontokon lehetőségessé vált a szénhidrogének fölötti tulajdonjog átruházása. Mindezzel együtt sincsen azonban a külföldi cégnek tulajdonjoga a projekt eszközállománya fölött. Érthető tehát, hogy ilyen körülmények közepette a felek közötti hosszú alkufolyamat a kölcsönös bizalom kiépítését szolgálja.⁶³

Az energiaipari befektetők számára létrehozott új szerződéstípus feltételeinek kialakítása komoly belpolitikai csatározások közepette zajlott. Nem csupán az Irán és a nemzetközi vállalatok által szabott feltételeket kellett egymáshoz igazítani, hanem tekintettel kellett lenni a közel-keleti piaci vetélytársakra is.⁶⁴ Nagyon fontos kérdés például, hogy a felek között fellépő vita esetén ki nyújtja a jogszolgáltatást: amennyiben iráni bíróságnak kell eljárnia, a nemzetközi vállalatok számára féltő, hogy idegen környezetben jogi nehézségeik támadnak majd. Az egyeztetési folyamatot megnehezíti, hogy a tárgyalópartnereket képviselő személyi állomány is gyakran változik.⁶⁵ A kétévnyi egyeztetés és mintegy 150 módosítás⁶⁶ után létrejövő új szerződéstípus jelen formájában a világon a leginkább használatos olaj- és gázipari kitermelési feltételeknek felel meg.

Az IPC keretében az iráni kormány a közeljövőben 50 feltárási és kitermelésre vonatkozó szerződést kíván a nemzetközi befektetőkkel aláírni.⁶⁷ Ezt megelőzően azonban európai energiaipari cégek, így a francia Total, a német Wintershall, a norvég DNO, a holland Schlumberger, az orosz Gazpromneft és az olasz ENI is írt alá egyetértési nyilatkozatot az iráni kormánnyal. Mindaddig azonban, amíg nem garantáltak a szerződési feltételek és a szabályozási környezet nem világos, addig a külföldi cégek nem dönthetnek a konkrét befektetési lépések megtételéről.⁶⁸

Mérföldkőnek számít a Total és az iráni NIOC között 2016. november 8-án aláírt meg egyezés, amelynek értelmében a francia vállalat 50,1%-os részesedést kap a Dél-Pársz földgázmező 11-es szektorából, és azt a következő években a kínai CNPC-vel és az iráni Petroparsszal közösen fejleszti majd. A Total az első nyugati cég, amely a 2015-ös nukleáris megegyezést követően az iráni energiaszektorba visszatér.⁶⁹ Nemrég a Shell is ketremegállapodást kötött a második legnagyobb iráni gázmező, a Kis tanulmányozására.⁷⁰ A British Petrol energiaipari óriás még keresi a módját annak, hogy az egyesült államok-

⁶³ Bijan KHAJEHPOUR: Will Iran attract international oil firms in post-sanctions era?, [online], 2016. 11. 16. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

⁶⁴ STEVENS: *i. m.*, 6.

⁶⁵ Rania EL GAMAL– Ron BOUSSO – Parisa HAFEZI: As Iran oil tenders near, investors still in the dark on terms, [online], 2016. 10. 20. Forrás: Reuters.com [2017. 02. 21.].

⁶⁶ Michael LYNCH: As Iran Reopens To The International Oil Business, Risks Abound For Foreign Companies, [online], 2016. 09. 02. Forrás: Forbes.com [2017. 02. 21.].

⁶⁷ Dalga KHATINOGLU: Details of 21 Iranian gas fields, offered to foreigners, [online], 2015. 12. 04. Forrás: Azernews.az [2017. 02. 21.].

⁶⁸ David Ramin JALILVAND: What's fueling opposition to Iran's new oil contracts?, [online], 2016. 05. 25. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

⁶⁹ Maysam BIZAER: Will Total deal pave way for other oil majors' return to Iran?, [online], 2016. 11. 30. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

⁷⁰ William POWELL: Shell to study Iranian giant, [online], 2016. 12. 07. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.].

beli tevékenységét ne veszélyeztesse iráni szerepvállalása.⁷¹ Ugyanakkor az európai és a világ többi részéből érkező befektetők számára versenyelőnyt jelent, hogy az amerikai cégek nincsenek jelen Iránban. A nyitás melletti egyértelmű európai elköteleződésről tanúskodik az a tény, hogy 2017. január közepén a spanyolországi Algeciras kikötőjében tett látogatásával a 2012-es szankciók óta először érkezett európai vizekre iráni olajtanker.⁷²

Az előrejelzések szerint ahhoz, hogy az Iránban a 2016. novemberi bécsi OPEC-megegyezés előtt célként kitűzött napi 4,6 millió hordó kőolajat elő tudják állítani, 135 milliárd dollár befektetésére lesz szükség a következő öt évben. Ebből az összegből az irániak legalább 30 milliárdnyit külföldi vállalatok segítségével kívánnak megszerezni.⁷³ Fontos azonban megjegyezni, hogy például 2005 és 2010 között Irán csupán összesen 10 milliárd dollárt volt képes feltárási és kitermelési tevékenységekbe fektetni, így az említett jövőbeni elvárás vélhetően nem lesz tartható.⁷⁴ A célszám eléréséhez amúgy is nagyjából 2000 szárazföldi és 500 tengeri olajkút fúrására lenne szükség.⁷⁵

A megvalósítandó tervek a földgázszektorban is óriási léptékűek: 34 milliárd dollárból a gázkompresszorok számát 2020-ra a jelenlegi 76-ról 105-re, míg a hálózatot 5000 km vezeték hozzáadásával 41 000 km-esre kívánják bővíteni. Az ellátásbiztonság szavatolása érdekében a jelenlegi csekély mértékű (3 bcm) gáztároló-kapacitást 2018-ra nyolc tározó kiépítésével 11,5 bcm-re terveznek növelni. Ezekből öt a gázellátásban hiányt szenvedő északon és északkeleten, míg három Nyugat-Iránban épül majd fel.⁷⁶ Az alapvető politikai megfontolás ugyanis az, hogy a hazai fogyasztást és az erőművekben történő energia-termelést egyre nagyobb mértékben földgázzal kell kielégíteni, hogy nagyobb mennyiség maradhasson kőolajból a világpiacra. Így 2020-ra a lakosságú felhasználású földgáz iránti kereslet 10%-os növekedése prognosztizálható.⁷⁷

Komoly lehetőségek mutatkoznak a különféle petrokémiai folyamatok során feldolgozott szénhidrogén-termékek piacán is. Az ehhez a célhoz szükséges jelenlegi teljes iráni finomítóképesség napi 1,7 millió hordót tesz ki, bár a nagymértékű hazai lakossági gázfelhasználás következtében a finomítók a névleges kapacitás csupán 70%-át használják ki.⁷⁸ A legnagyobb finomítók közé az Arak (Közép-Irán), a Lavan és a Bandár Abbász (Dél-Irán) tartozik.⁷⁹ 2014-ben Irán 40 millió tonna petrokémiai terméket állított elő, melyhez 13 bcm gázt használt fel. Ezzel Irán a legnagyobb petrokémiai termelőnek számít a közel-keleti és észak-afrikai régióban.⁸⁰ Minthogy a belső fogyasztás ezen a téren is meglehetősen nagy, a tervek ebben az ágazatban is további bővítést vizionálnak.⁸¹

⁷¹ Ron Bouso: Exclusive: BP ring-fences CEO Dudley from Iran decision-making, [online], 2016. 11. 22. Forrás: Reuters.com [2017. 02. 21.].

⁷² David Ramin JALILVAND: Resumption of Iranian oil shipping off to slow start, [online], 2017. 02. 16. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

⁷³ MUNRO: *i. m.*, 3.

⁷⁴ KALEHSAR: *i. m.*, 419.

⁷⁵ VAKHSHOURI: *i. m.*, 15.

⁷⁶ Dalga KHATINOGLU: Iran acts to offset import cut, [online], 2017. 01. 16. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.].

⁷⁷ RZAYEVA: *i. m.*, 20–21.

⁷⁸ Uo., 26.

⁷⁹ VAKHSHOURI: *i. m.*, 13.

⁸⁰ Az iráni petrokémiai feldolgozóipar nagymértékű bővítése a jelenlegi olajminiszter, Bidzsán Zangeneh 1997 és 2005 közötti időszakához kötődik. VAKHSHOURI: *i. m.*, 15.

⁸¹ RZAYEVA: *i. m.*, 26.

A fejlesztések eredményeképpen a közelmúltban kínai, dél-koreai és japán közreműködéssel 8,6 milliárd dollár értékben 12 olaj- és gázszűrítvény- (*condensate*) finomító komplexum építése kezdődött meg.⁸² Legkorábban 2018 márciusára a Persian Gulf Star finomító összesen 360 ezer hordó/nap kapacitással áll munkába, míg 2021-ig három másik, a Sziráf (napi 400 ezer hordó), a Bahman Geno (300 ezer hordó) és az Anahita (150 ezer hordó) működése kezdődik meg.⁸³ Ezekben a létesítményekben gázolajat, kerozint, benzint, autógázt (LPG), valamint más finomított olaj- és gáztermékeket állítanak elő. Ebben az iparágban Irán komparatív előnyét az adja, hogy a petrolkémiai iparágakban jelentősebb nyersanyag-utánpótlással bír, mint a rivális öböl menti államok.⁸⁴ Az ebben a szektorban rejlő lehetőségeket a kelet-ázsiai fogyasztók már több éve kihasználják: legutóbb például egy Indonézia és Irán között 2016 augusztusában kötött egyezmény értelmében Irán 600 ezer tonna LPG szállítását helyezte kilátásba.⁸⁵

Irán és környezete – a gázexport lehetősége

Az eddig ismertetett lehetőségeken túl a legnagyobb növekedési potenciál az iráni földgáziparban rejlik. Egyes tervek szerint öt éven belül Irán képes lesz évi 24,6 bcm földgáz exportálására.⁸⁶ A gázexport potenciálisan legalább három irányba (Kína, India, Pakisztán – Törökország – Európa) történhet, ám ez a mennyiség nem lesz elegendő ahhoz, hogy mind az öt felvevőpiac igényeit kielégítse.⁸⁷ Ezen energiafogyasztó országok, valamint Iránon túl olyan kőolaj- és földgázexportálók, mint Irak, Irán, Azerbajdzsán, Türkmenisztán, Oroszország, illetve az öbölállamok részvételével egy komplex eurázsiai geopolitikai pozíciókeresésnek lehetünk tanúi. Ebben az összefüggésben az iráni gázexport sorsa csupán egy a sok kérdés közül, ám politikai, gazdasági és kereskedelmi jelentőségét tekintve az egyik legfontosabb. Iránnak és környezetének súlyát az adja, hogy a Közel-Kelet és a volt szovjet utódállamok összesen a világ olajtartalékainak 66, gáztartalékainak 71%-ával rendelkeznek.⁸⁸ Irán ezen országok tengelyének éppen a középpontjában helyezkedik el, s potenciálisan utat jelenthet nemcsak a helyi, hanem a szomszédos területeken zajló kőolaj- és földgáztermelés exportlehetőségeinek befolyásolásához is. Az utóbbi években egyre markánsabb jelenség, hogy a nagy energiaigényű kelet-ázsiai országok (főképpen Kína, mely 2009 óta világ legnagyobb energiafogyasztója) és a volt szovjet utódállamok, valamint a Közel-Kelet közti energiaszállítási együttműködés egyre inkább elmélyül, a korábbi gyen-

⁸² Iran expands refinery plans, [online], 2017. Forrás: Oilpro.com [2017. 02. 21.].

⁸³ Dalga KHATINOGLU: Iran cementing its position in petroleum products market, [online], 2016. 10. 04. Forrás: En.trend.az [2017. 02. 21.].

⁸⁴ Sanctions Relief Strengthens Outlook for Iranian Petrochemical Producer NPC Iran, as Capacity, Exports Expected to Rise, IHS Markit Says, [online], 2017. 02. 06. Forrás: IHS Markit [2017. 02. 21.].

⁸⁵ Iran signs deal for Pertamina to develop Ab-Teimour and Mansouri fields, [online], 2016. Forrás: Diegobraghi.blogspot.hu [2017. 02. 21.].

⁸⁶ Michaël TANCHUM: *A Post-Sanctions Iran and the Eurasian Energy Architecture. Challenges and Opportunities for the Euro-Atlantic Community*, Atlantic Council, 2015, 1. o. A mennyiséget illetően más jelentések is hasonló előrejelzéseket tesznek. RZAYEVA: *i. m.*, 5.

⁸⁷ TANCHUM: *i. m.*

⁸⁸ CALDER: *i. m.*, XXV.

ge kapcsolatok így Ázsiában egyfajta „kontinentális elköteleződéssel” töltődnek fel, melyben a nyugati oldal az ellátó, míg a keleti oldal a fogyasztó szerepét játssza.⁸⁹

Szélesebb összefüggésben vizsgálva tehát az iráni helyzetet, a középtávon meginduló iráni gázexport kapcsán India, Európa és Kína között geopolitikai versenyfutás zajlik a Köztes-Ázsia energiahordozóiért. Ezekben a törekvésekben nagy hangsúlyt kap Oroszország mint a legnagyobb eurázsiai hatalmi befolyással rendelkező ország álláspontja. Minthogy Oroszország Iránhoz hasonlóan energiapolitikai szempontból az ellátó országok közé tartozik, ezért alapvető célja, hogy a már eddig megszerzett piaci részesedését (gázellátás Törökország, valamint Európa felé, illetve újonnan kiépülő kínai kapcsolatok) fenntartsa, illetve tovább növelje. Ebből a szempontból Irán versenytársat jelent Oroszország számára, s így abban érdekelt, hogy az iráni olaj- és gázexpanszió minél lassabban, illetve az orosz exporttól eltérő célországok irányában történjen. Ez azt is jelenti, hogy Irán, amennyiben ellensúlyozni akarja az oroszok kaukázusi és Kaszpi-tengeri törekvéseit, ebből a szempontból Teherán közös platformon áll Ankarával. Oroszországon kívül olyan gáztermelők, mint Azerbajdzsán, Türkmenisztán és Katar is Irán vetélytársaiként jelennek meg ebben az összefüggésben.

A geopolitikai gondolkodásmód visszatérése az új gazdasági hatalmak felemelkedésének korában különösen aktuális, a földgázforrások kitermeléséért és felhasználásáért folytatott harc esetében pedig kimondottan releváns. Minthogy a földgáz eloszlása egyenetlen, a fogyasztókhoz való eljutás leginkább a „geopolitikailag rögzített” gázvezetékeken át történhet. Ez további stratégiai fontosságot kölcsönöz azoknak az országoknak, amelyeken a vezetékek áthaladnak, így létesítve energiafolyosókat az ellátó és a felvevőpiacok között. Ráadásul Eurázsia hatalmas szárazföldi mélységei még inkább megerősítik a tengeri kijáratral nem rendelkező gáztermelőket abban, hogy vezetékeket építsenek ki a nagyfogyasztók irányába. Olajszállítás esetében ennyire rögzített függőségről nem beszélhetünk: a tankerhajók a világ bármely pontjára képesek a fent említett megkötés nélkül elszállítani az olajat.

Közép-Ázsia

Irán és Türkmenisztán között 1996-ban nyitották meg az első gázvezetékét, amelyen az iráni hálózatba gyengén bekapcsolt északkelet-iráni területeket látják el évi nagyjából 8 bcm földgázzal. Iránban 2009-től egy második vezeték is kiépítettek, ami lehetővé tette, hogy Türkmenisztánból további, maximum 20 bcm gáz is érkezhessen az országba.⁹⁰

2017. január 1-jén Türkmenisztán azonban egy 1,8 milliárd dolláros iráni tartozásra hivatkozva beszüntette a gázszolgáltatást. 2006 és 2016 között Irán ugyanis a szerződésben előírt 130 bcm földgáz helyett összesen csupán 74,35 bcm mennyiséget használt fel, ám szerződés a teljes, szerződött mennyiség kifizetésére kötelezi (úgynevezett „vidd vagy fizess”-elv, *take-or-pay*).⁹¹ A drasztikus türkmén lépés azért is meglepő, mert a felek 2016 júniusában egyeztek meg a további szállításokról: ennek jegyében Irán északi szomszédja 30 milliárd dollár értékben gázt szállít Iránba, míg az cserébe ugyanilyen értékben saját

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ KALEHSAR: *i. m.*, 422.

⁹¹ Dalga KHATINOGLU: Iran acts to offset import cut [online], 2017. 01. 16. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.].

termékekkel és szolgáltatásokkal fizet. A jelentések szerint az Irán által felhasznált türkmén földgáz mértéke folyamatosan nő.⁹²

Közép-Ázsia viszonylatában érdemes még megemlíteni, hogy Kazahsztán mint olajtermelő ország földrajzi helyzeténél fogva nem rendelkezik kijáratral a világtengerek, s ekképpen a világpiac felé. Ugyanakkor több környező ország, így Azerbajdzsán, Oroszország és Kína irányában is lehetősége van olajának exportálására, míg déli irányban erre Irán biztosít számára lehetőséget. Ekképpen Irán és Kazahsztán között olajcsereügyletek zajlottak, amíg a nyugati szankciók életbe nem léptek. A csere értelmében Irán az északról megkapott olajat saját maga használta fel, s ezért a déli kikötőkben Kazahsztán azonos mennyiségű olajat kapott, melyet a világpiacon értékesíthetett.⁹³

A Kaukázus és a Kaszpi-tenger

Irán 2009-től Tebrizből egy 140 km hosszúságú vezetéken (ebből 100 km Iránban) keresztül évi maximum 2,3 bcm mennyiségben gázt exportál Örményországba.⁹⁴ Az export valós mértéke 2015-ben azonban csak 0,36 bcm volt, s ezért cserébe Örményország áramot adott el Iránnak. A csereüzlet egy 2004-es megegyezés nyomán 20 évre kötött, és a szerződésben mindkét fél számára a politikai tartalom hangsúlyosabb a gazdasági megfontolásnál. Iránnak ugyanis nem lenne szükséges az örmény áram, míg az iráni gázexport Örményország számára sem túlzottan jelentős. Az Irán és Örményország közti kapcsolatok energiapolitika révén történő elmélyülése Iránnak a kaukázusi térségben való befolyása növelését, míg Örményországnak az orosz gáztól való függés csökkentésének lehetőségével kecsegtet. Emellett Irán azért is támogatta Örményországot ezzel a jelképes lépéssel, mert így kívánt nyomást gyakorolni a saját lakosságának mintegy negyedét kitevő azeriekre, illetve magára Azerbajdzsánra, mely a befagyott hegyi-karabahi konfliktusban Örményország ellenfele.

Középtávon Örményország Irán európai törekvései felé is utat nyithat (Grúzián és a Fekete-tengeren keresztül). Ennek megvalósulására azonban jelenleg csekély az esély, minthogy az orosz Gazprom az örmény gázszolgáltató 100%-os tulajdonosa, s ekképpen az országon áthaladó gázvezetékek teljes felügyeleti joga is az övé.⁹⁶ Az orosz vállalat pedig próbálja megvédeni európai piacait az irániaktól. Moszkva, hogy Jereván fölötti befolyását megtarthassa, az örményeknek az európai ár feléért adja a gázt.⁹⁷ Ilyen szintű befolyással természetesen Irán képtelen versenyezni: az iráni-örmény energiakapcsolatok jelentőségét jellemzi, hogy a két ország közötti rövid gázvezetéknek a megépítése is több mint egy évtizedet vett igénybe.⁹⁸

⁹² John ROBERTS: Turkmenistan takes tough measures: Analysis, [online], 2017. 01. 09. Forrás: Neftegaz.ru [2017. 02. 21.].

⁹³ KALEHSAR: *i. m.*, 429.

⁹⁴ Uo., 422.

⁹⁵ RZAYEVA: *i. m.*, 31.

⁹⁶ Gazprom increasing its stake in ArmRosgazprom to 100 per cent, [online], 2014. 01. 16. Forrás: Gazprom.com [2017. 02. 21.].

⁹⁷ TANCHUM: *i. m.*, 16.

⁹⁸ JALILVAND: *i. m.*, 5.

Irán és Azerbajdzsán között is létezik egy csereüzlet, amelyet az azeriek anyaországtól elzárt enklávéja ellátása érdekében kötöttek 2004-ben 25 évre. Mivel Nahicseván Azerbajdzsánból nem látható el gázzal az ellenséges Örményországon keresztül, így kénytelen Iránra bízni a feladatot, amiért cserébe az azeriek közel azonos mennyiségben exportálnak gázt Iránba. Ez 2011-ben például 0,39 bcm azeri gázt és 0,25 bcm iráni gáz szállítást jelentette. 2010-ben még az is felvetődött, hogy Irán az azeri gáz számára exportútvonalat biztosít a Perzsa-öbölhöz, ahol azt LNG formájában a világg piacra lehetne szállítani.⁹⁹ Ez a nagy költségvetésű projekt, még ha a kazahsztáni olajhoz hasonló csereüzlet révén valósul is meg, komoly politikai elköteleződést jelentene a felek között, amire jelen körülmények között a kockázatok miatt nem sok esély mutatkozik. Azerbajdzsán a TANAP-vezeték elkészültével már amúgy is rendelkezik a gázkészletének java részét lekötő nyugati piacokkal.

Az Irán és Azerbajdzsán közti együttműködés más szempontból azonban reálisnak tűnik: Azerbajdzsán több tekintetben is hasznos lehet Irán számára. A kapcsolatok javításának egyik eszköze lehet, hogy a két ország technológiailag együttműködik. Azerbajdzsán ugyanis hozzájut a hatékony gáz- és olajtermeléshez szükséges technológiákhoz, amihez Irán a szankciók miatt az elmúlt években nem. Ennek keretében Baku az iráni feltárásokhoz kölcsönadhatja a víz alá meríthető fúrótornyait, amelyek segítségével a felek közösen végezhetnek feltárási munkálatokat.¹⁰⁰ Az együttműködés másik módja, ha az azeriek megosztják Iránnal a Kalmaz és Garadag gáztározójukat, amelyek segítségével az északnyugat-iráni területek téli gázkimaradásai csökkenthetők lennének. E szolgáltatásokért cserébe Irán zöld utat adhatna a vitatott hovatartozású Szardar-e Dzsangal földgázmezőn végzett közös kitermeléshez,¹⁰¹ illetve felajánlhatná észak-iráni olajfinomítóinak használatát.¹⁰²

A Kaszpi-tenger vonatkozásában mind közül az iráni szakasz az energiahordozókban legkevésbé ellátott terület. Iráni szempontból komoly jelentőséggel bír, hogy a Kaszpi-tengert a nemzetközi jogban tóként vagy tengerként határozzák-e meg. Az előbbi esetben mindegyik ország a határai kiterjedésének nagysága szerint kapja meg részét a vízfelületből. Ez azt jelenti, hogy a tó közepén nem jön létre olyan rész, mely nemzetközi használatba kerülne. Ha azonban tengerként definiáljuk a Kaszpi-tengert, az azt jelenti, hogy a parttól számított 45 mérföldön túl már nemzetközi zóna terül el. Ezzel Irán és Oroszország nyerne a legtöbbet, mivel így a hozzájuk semmi esetre sem tartozó, a tenger közepén elterülő mezők feltárásában és kitermelésében is részt vehetnének. Ezen értelmezés elfogadása azonban a környező államok egyikének sem áll érdekében, minthogy a nemzetközi területeken keletkező geopolitikai „résbe” a legnagyobb riválisok, így például az USA is benyomulhatna.¹⁰³ Irán érdeke tehát e vonatkozásban az, hogy a kérdést megoldását elodázza, amellyel azeri és türkmén riválisai számára okoz problémát.

⁹⁹ Uo., 5–6.

¹⁰⁰ RZAYEVA: *i. m.*, 15.

¹⁰¹ TANCHUM: *i. m.*, 14.

¹⁰² VAKHSHOURI: *i. m.*, 9.

¹⁰³ Timuçin KODAMAN – Haktan BIRSEL: A Geopolitical Eurasian Swamp between Turkey and Central Asia: Iran. In: Hüseyin İŞIKSAL – Ozan ÖRMECI (eds.): *Turkish Foreign Policy in the New Millennium*, Frankfurt, 2015, Peter Lang, 190–191. o.

Az arab világ felé

Irán a nyugati szomszédjai irányában energiapolitikai szempontból a 2000-es években kezdett el aktivizálódni, aminek eredményeképpen több arab országgal egyetértési nyilatkozatokat kötött: az Egyesült Arab Emírségekkel 2001-ben, Bahreinnel 2007-ben, Irakkal 2011-ben és 2013-ban, Kuvaittal 2005-ben és 2010-ben, Ománnal 2007-ben és 2014-ben, míg Szíriával 2007-ben és 2011-ben.¹⁰⁴ Ennek az elsőre meglepőnek tűnő gondolatnak az az alapja, hogy a szóban forgó területek közel vannak, és Katar kivételével ezek az országok híján vannak a nagyobb földgázforrásoknak. Energiaellátásuk sokkal hatékonyabb lenne az Iránból származó gáz, mintsem a hazai kőolaj révén. Iráni gázexport esetén ugyanis ezen államokban a hazai felhasználású kőolajmennyiség egy része felszabadulna, így export formájában a világgazdaságra kerülhetne.

Az említett energiapolitikai kezdeményezések javarésze nem csupán finanszírozási okok miatt nem mélyült el, hanem a háttérben politikai okok (például a pontos tengeri határ kijelölésének problémája vagy éppen a gázárvita) is szerepet játszottak és játszanak is a mai napig. Az öböl menti kisállamok mind iráni, mind pedig szaúdi részről erős nyomás alatt vannak, s ebben a politikailag bizonytalan környezetben nem kifizetődő hosszú távú elköteleződésekről gondolkodni.

Bár Ománnal sem alakultak minden tekintetben felhőtlenül a kapcsolatok,¹⁰⁵ és a 2005-ben tervezett évi 8 bcm gáz exportja sem valósult meg, a szultánság és Irán közötti kapcsolatok manapság is rendelkeznek némi potenciállal. 2014 márciusában arról született megállapodás a felek között, hogy 2017-re Irán évi 10 bcm mennyiségben szállít gázt Ománba.¹⁰⁶ Ehhez szükséges lenne egy 260 km-es gázvezeték megépítése, amely közvetlen összeköttetést teremtene a két ország között.¹⁰⁷ E mögött a lépés mögött egy nagyobb stratégiai összefüggés is húzódik. A gázvezeték nem csupán Omán érdekeit szolgálná, hanem Indiáét is, mely részben Ománon keresztül látja megvalósíthatónak az iráni gáz exportját. Másrészről az ománi tároló- és LNG-kapacitások Irán számára is vonzerővel bírnak, így a 2014-es megállapodást a felek 2017. február 7-én megújították.¹⁰⁸

Irak szerepe szintén nagyobb geopolitikai összefüggésben értékelődik fel Irán számára. 2011 nyarán ugyanis bejelentették a sajtóban az „Iszlám vezeték” vagy „Barátság vezeték” néven elhíresült projektet, amely az Iránnal baráti viszonyban levő Irak és Szíria területén keresztül egy 40 bcm éves kapacitású vezetéken át szállított volna gázt a kelet-mediterrán kikötőkbe, hogy onnan közvetlenül (Törökország kikerülésével) kerülhessen a nyugati vásárlókhoz.¹⁰⁹ Az egyetértési nyilatkozat szerint Irak, Szíria és Libanon is gázhoz jutott volna ezen a vezetéken keresztül, s ekképpen nagyjából 24 bcm mennyiség szolgálta volna az európai exportot.¹¹⁰ Jelenleg az iraki és szíriai konfliktus, valamint az Iszlám Állam

¹⁰⁴ JALILVAND: *i. m.*, 102.

¹⁰⁵ Bár Omán kétségkívül fontos közvetítő szerepet játszott a nukleáris kérdésben. ROSIE GRAY: How Oman Became A Key Player In The Iran Nuclear Talks, [online], 2014. 11. 25. Forrás: Rawabetcenter.com [2017. 02. 21.].

¹⁰⁶ A késlekedések miatt ez jelenleg 2019-re tűnik megvalósíthatónak. RZAYEVA: *i. m.*, 32.

¹⁰⁷ KALEHSAR: *i. m.*, 430.

¹⁰⁸ Dalga KHATINOGLU: Iran, Oman sign export MoU, [online], 2017. 02. 07. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.].

¹⁰⁹ Olgu OKUMUŞ: Some reasons to materialize Iran, Iraq, and Syria's gas pipeline, [online], 2013. 02. 11. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.].

¹¹⁰ JALILVAND: *i. m.*, 108–109.

jelenléte miatt a terv még biztonságpolitikai szempontból is csorbát szenved, nem is beszélve a hiányzó pénzügyi háttéréről, illetve gázmennyiségről. A nagy volumenű projekt helyett így most rövid távon kisebb, de politikailag és gazdaságilag ugyancsak fontos tervek kerülnek előtérbe. Ezek között említendő az a 100 km hosszú vezeték, melyen keresztül Irán – kis mennyiségű gáz (évi 1, majd később 9 bcm) szállításával ugyan, de – hozzájárulhatna az iraki áramkimaradások csökkentéséhez.¹¹¹ Míg a két állam földrajzi és politikai közelsége erősíti, az iraki biztonsági helyzet veszélyezteti e projektek megvalósíthatóságát.

A törökországi kapcsolat

Regionális pozícióját megerősítendő mind Irán, mind pedig Törökország az energiaelosztó-központ szerepét kívánja felvenni. Míg azonban ehhez Törökországnak nincsenek meg a saját forrásai, így az energiaelosztás során csak passzívan, tranzitországgként léphet fel, addig Irán a maga készleteivel potenciálisan aktívan alakíthatja az eurázsiai energiateret.

A török–iráni kapcsolatokban is komoly törést okozott az 1979-es rendszerváltás Iránban: ettől kezdve az Iszlám Köztársaság kimondottan síita alapon határozta meg magát, amely akkoriban Törökország szekuláris berendezkedésével, mostanság pedig Törökország szunnita alapokon nyugvó közel-keleti politikájával került ellentmondásba. Mindezen alapvetések ellenére azonban a két közel-keleti középhatalom viszonyát pragmatikusság jellemzi: Törökország közvetítőként lépett fel az iráni nukleáris tárgyalások 2013-tól 2015-ig tartó folyamatában, valamint részben biztosította Irán számára a nyugati termékekhez való hozzáférést.¹¹²

Ugyanígy az energiapolitika is az együttműködés területévé lépett elő, mivel az iráni kínálat és a török kereslet egymás természetes kiegészítését jelenti. A két ország közötti Tebriz–Ankara gázvezeték 5 és 10 bcm/év közötti mennyiségben szállít gázt, s a maga 2577 km-es hosszával Irán legjelentősebb exportútját képezi. (Irán jelenlegi exportkapacitásának 80%-át ezen a vezetéken keresztül bonyolítja le, míg a török földgázimport-összetételben az iráni eredetű gáz csupán 20%-ot tesz ki.)¹¹³

A vezeték egy 1996-os megegyezés értelmében 2001-ben készült el, évi 10 bcm kapacitással. A török energiaigényre jellemző a folyamatos és nagymértékű növekedés (2001 és 2011 között közel megháromszorozódott az ország földgázigénye), így Irán számára a nyugati útvonal remek lehetőségeket kínál. A felek pragmatikus megközelítést jellemzi, hogy a projekt annak ellenére is megvalósult, hogy Törökország hagyományos NATO-elköteleződése a szankciós rezsim idején elvileg nem volt összeegyeztethető az iráni gáz törökországi importjával. Az amerikai nyomás azonban az úgynevezett TTP-projekt (Türkmen Transzkontinentális Vezeték) megvalósítását már nem tette lehetővé: 1995-ben Türkmenisztán Iránon át egy 1400 km hosszú gázvezetéken évi 15-25 bcm mennyiségben

¹¹¹ KALEHSAR: *i. m.*, 431.

¹¹² BAHGAT: *i. m.*, 58–59.

¹¹³ TANCHUM: *i. m.*, 11.

kívánt földgázt Törökországba, illetve tovább, Európába szállítani. Az ebből elkészült türkmén–iráni szakasz ma Északkelet-Írán földgázellátását biztosítja.¹¹⁴

Egy 2008 végén Irán és Törökország között létrejött szerződés értelmében a török fél 5,5 millió dollár értékben fektet be a Dél-Pársz földgázmezőn folyó kutatásokba, valamint három ottani alegységhez működtetési jogot kap.¹¹⁵ Erre a fokozódó nyugati nyomás miatt azonban nem került sor. Az Iránból Törökországba történő gázszállítások a megszakítások ellenére a 2012-es szankciók után is folytatódtak. A szankciók nyomán a törökök bevezették az aranyat gázért programot, melynek révén a törökök lírában fizettek a gázért, cserébe Irán aranyat vásárolt Törökországból.¹¹⁶ 2012 márciusa és 2013 júliusa között a törökök az Egyesült Arab Emírségeken keresztül 13 milliárd dollár értékben adtak aranyat az iráni gázexportért.¹¹⁷ Ezzel gyakorlatilag megkerülték a létező szankciók rendszerét, amiből mind Törökországban, mind pedig Iránban botrány lett.¹¹⁸ Ezek után az új elnök, a 2013 júniusában megválasztott Róhání teljes mértékben elhatárolódott az Iráni Forradalmi Gárda jogszerűtlen lépéseitől.¹¹⁹

A törökök számára az iráni kapcsolatot azonban részben a kényszer szülte: Törökország keleti részének szüksége van az egyébként meglehetősen magas áron adott iráni gázra. Az iráni gáz Törökország számára ezen túlmenően is problematikus: a vezetékek a törökországi Kurd Munkáspárt (PKK) nevű terrorszervezet folyamatos támadásainak van kitéve. Másrészt Irán elsődleges célja a hazai gázkészletekkel a mindenkori hazai gázfogyasztás kielégítése, így többször előfordult már, hogy télen visszatartották a Törökországnak szánt gázexportot. Törökország sínylette meg azt is, amikor Türkmenisztán csökkentette az Északkelet-Íránba irányuló földgáz exportját, így Irán átcsoportosította saját gáztermelését, így pótolván a kieső mennyiséget. Ennek következményeként azonban Törökország számára nem maradt exportra. Mindkét fél többször hivatkozott már technikai problémákra, amelyekkel a kereslet és a kínálat ingadozását próbálják meg elfedni, illetve alku-pozíciót keresnek a szállítási feltételek (például árszabás) újratárgyalására.¹²⁰ Bár az importált gáz árát titokban tartják, kiszivárgott információk szerint 2012-ben az iráni gáz a maga ezer köbméterenként 505 dolláros árával a legdrágább volt az azeri (330 dollár) és az orosz (400 dollár) eredetű földgázhoz képest. A kapcsolatokban az is tehetetlent jelent, hogy Törökországnak az 1996-ban 25 évre aláírt szerződés értelmében az évi 10 bcm mennyiségű gázt „vidd vagy fizess” lapon akkor is ki kell fizetnie, ha arra valójában nincs is szüksége.¹²¹

A magas ár és a szolgáltatások alacsony színvonala ahhoz vezetett, hogy Ankara nemzetközi döntőbírótság előtt adott hangot véleményének abban a reményben, hogy így sikerül 25%-os árcsökkenést kicsikarni Teheránál. 2015 májusában végül is Iránt elmarasztalták,

¹¹⁴ Onur COBANLI: Central Asian gas in Eurasian power game, *Energy Policy*, 2014/68., 352. o.

¹¹⁵ UNVER: *i. m.*, 134.

¹¹⁶ OKUMUŞ: Some reasons to materialize... *i. m.*

¹¹⁷ UNVER: *i. m.*, 134.

¹¹⁸ A Babak Zandsáni és Reza Zarrab vezetésével véghezvitt ügyletek során a török kormányzó párt vezető politikusi is gyanúba keveredtek 2013 decemberében.

¹¹⁹ UNVER: *i. m.*, 141.

¹²⁰ JALILVAND: *i. m.*, 4.

¹²¹ Olgu OKUMUŞ: Why is Turkey buying more gas than it needs from Iran?, [online], 2014. 02. 28. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

és 760 millió dollárt volt kénytelen kifizetni a török szolgáltatóknak, a Botasnak.¹²² Azóta 2016 februárjában a gázárvita újabb felvonásában Irán a törököknek adandó 13,5%-os árleszállítás mellett 1,9 milliárd dolláros büntetést is kapott.¹²³

Részben az iráni gázszállítások megbízhatatlansága miatt is Törökország keleti tartományai számtalanszor szenvednek áramkimaradástól, így az ott élők számára az is kedvező alternatívát jelenthetne, ha a szükséges energiát Iránból importálnák. Ez Irán számára is előnyös lehet a jelenlegi világpiaci tendenciákat figyelembe véve: Irán ez esetben a rendelkezésére álló gázt ugyanis nem a telített világpiacra szánná LNG formájában, hanem azzal a hazai gázüzemű erőműveket szolgálná, amelyek a megtermelt elektromosságot Törökországban is értékesíthetnék. Az ebben rejlő lehetőségeket felismerve a Unit International nevű belgiumi török cég 2016 nyarán 4,2 milliárd dollár értékben megegyezett az iráni energiaminisztériummal gázüzemű erőművek létesítéséről.¹²⁴

Bár a szíriai konfliktus Iránt és Törökországot ellentétes oldalra állította, az üzleti és kereskedelmi kapcsolatokat ez sem különösebben befolyásolja. 2014-ben például az iráni–török kereskedelmi forgalom 13,7 milliárd dollárt tett ki. Ugyanakkor a szíriai konfliktus jelenlegi helyzete energiapolitikai szempontból mindkét fél számára fontos. Törökország számára kedvező az Iszlám Állam jelenléte Irakban és Szíriában, amely ellensúlyt képez a törökök déli szomszédságában erősödő iráni aktivitással és dominanciával szemben, valamint lehetetlenné teszi, hogy Irán Törökország déli megkerülésével vezetéket építsen ki a Földközi-tenger keleti medencéje felé, hogy onnan az európai piacok számára saját területén keresztül földgázt biztosítson. Irán a szíriai–iraki konfliktuszonát abból a szempontból használhatja ki Törökország ellen, hogy az így képtelen energiaéhségét a szunnita arab öbölállamok erőforrásaiból csillapítani, mivel a közvetlen összeköttetést az iraki és szíriai biztonsági helyzet semmiképpen nem teszi lehetővé. Ennek az a következménye, hogy keleten Törökország még mindig iráni (illetve azeri) gázra és olajra van utalva.

Természetesen a gázexport is alkalmas lehet Irán kezében arra, hogy politikai szándékait kifejezze. A 2015. november 24-i orosz repülőgép-incidenst követően a feszült orosz–török viszony közepette Irán csupán az előírt gázmennyiség felét szállította decemberben. Ezt a visszaesést az irániak technikai problémákkal magyarázták, ám a török média egy együttműködő orosz–iráni tengelyt vizionált.¹²⁵

Az Európai Unió és az LNG-szállítás kilátásai

Bár a 2010-es évek elején felmerült a lehetősége annak, hogy iráni gáz is részt vesz az Európai Unió érdekeltségébe tartozó Nabucco gázvezeték ellátásában, ám a 2012-es energiaügyi szankciók ezt az opciót lehetetlenné tették. (Ráadásul menet közben a Nabucco-projekt helyett a TANAP-vezeték megépítéséről döntöttek a felek, amely volumenében sokkal kisebb és célzottabb, mint elődje, a Nabucco volt.) Egyébként az iráni vezetés tervei között

¹²² UNVER: *i. m.*, 135.

¹²³ Iran must pay Turkey \$1.9bn, [online], 2017. 01. 24. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.].

¹²⁴ Barin KAYAĞLU: How Turkish energy giant's plans to light up Iran could boost Rouhani, [online], 2016. 06. 21. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.].

¹²⁵ UNVER: *i. m.*, 138.

az Európába irányuló exporttal kapcsolatosan felemás nyilatkozatok születtek az elmúlt időszakban. 2015. december 12-én például Dzsavad Amin Manszúr, az iráni külügyminisztérium kereskedelmi és energiatárgyalásokért felelős vezetője úgy nyilatkozott, hogy Törökország a megfelelő partner ahhoz, hogy Iránból a szankciók feloldását követően gáz mehessen Európába. Ugyanezt Róháni miniszterelnök már 2014 szeptemberében kifejtette, amikor is felvetette a Nabucco-vezeték iráni ellátással való újragondolásának tervét. Ennek ellentmondva, 2015 májusában Bidzsán Zangeneh energiaügyi miniszter az ázsiai piacokat helyezte előtérbe Európával szemben. Ennek persze egyrészt az is oka lehet, hogy így kerüljön jobb alkupozícióba az európai befektetőkkel szemben, másrészt pedig így kívánt Oroszország hagyományos piacától távol maradni, s ekképpen „szövetségese” érdekeit tiszteletben tartani.¹²⁶ Irán próbál tehát minden eshetőségre felkészülni, ám ez az el nem kötelezettség is negatívan befolyásolja a befektetői kedvet, és mutatja, hogy állami szinten sincsen a gázexportban egyértelmű prioritás.

Bár 2013-ban újból felmerült egy Törökországon át Európába tartó gázvezeték építésének terve (ITE: Irán–Törökország–Európa-vezeték), a szankciós rezsim közepette csupán török és iráni forrásból lehetetlennek bizonyult létrehozni az 1769 km-es vezeték, ráadásul a tartós politikai szándék is hiányzott a projekt mögül.¹²⁷ Így jelenleg az iráni földgáz Európába történő szállításához a legkézenfekvőbb útvonalat a hamarosan elkészülő, Törökországot átszelő TANAP-gázvezeték jelenti. Irán szempontjából azonban az a probléma, hogy a TANAP 25 évre elköteleződött az azeri forrású gáz mellett (Sah Deniz 2-es mező).¹²⁸ Míg a Sah Deniz 2-es földgázmezőn tevékenykedő konzorciumból 10%-kal az iráni NIOC is kiveszi a részét, a Törökországon keresztülhaladó vezetékben az Iráni Nemzeti Olajvállalatnak nincs részesedése. Még ha Irán rendelkezne is elegendő gázmennyiséggel a nyugati exporthoz, és képes lenne is csatlakozni a TANAP-hoz beszállítóként, a török határig nagymértékű infrastruktúra-fejlesztésre lenne szüksége, amihez jelenleg nincsenek meg a forrásai. Ráadásul a hagyományosan magas áron eladott iráni gáznak versenyeznie kellene a sokkal alacsonyabb azeri és orosz gázárakkal Törökországban. Ha már exportra kerül a sor, egy ilyen hosszú, Európába vezető útvonal helyett sokkal inkább kifizetődő az LNG-terminálok használata, melyek révén az európai és ázsiai piacok gazdaságosabban elérhetők.¹²⁹

Problémát jelent azonban, hogy Iránnak – nyugati technológia hiányában – nincs meg a megfelelő LNG-kapacitása. 2005-ben a francia Total, a spanyol Repsol, az angol-holland Shell és a maláj Petronas bevonásával nagy LNG-fejlesztési projekt indult, ám 2008-ra ki-fulladt.¹³⁰ A szankciók időszakában az irániak dél-koreai és kínai cégek technikai segítségével próbálkoztak ugyan az iparágba pénzt fektetni, ám törekvéseiket akkor nem koronázta siker.¹³¹ Ezek a kudarcok nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy Irán fő gázipari vetélytársa, Katar váljék a világ vezető LNG-szállítójává. Ha a jelenlegi kilátásokat nézzük, megjegy-

¹²⁶ TANCHUM: *i. m.*, 8–9.

¹²⁷ Options for Delivering Iranian Gas to Europe via Turkey, *CCEE Policy Brief*, 2004. 05., 5. sz., 2–3. o.

¹²⁸ KALEHSAR: *i. m.*, 433.

¹²⁹ Az energia-gazdaságtan alapelve szerint 3704 km-nél hosszabb gázvezeték már nem versenyezhet az LNG-szállítás hajókon történő módjával. TANCHUM: *i. m.*, 3.

¹³⁰ Uo., 7.

¹³¹ JALILVAND: *i. m.*, 10.

zendő, hogy a legnagyobb fogyasztóként szóba jövő kelet-ázsiai országok LNG-ellátása jelenleg hosszú távú szerződések formájában biztosított, így azok tekintetében kevés lehetőség mutatkozik az iráni LNG-szállítmányok közeljövőben történő fogadására. A törekvések akár keleti, akár nyugati irányú piaci sikerét korlátozza az a tény is, hogy Iránnak az LNG-kereskedelemben több nem közel-keleti állam, így például Kanada, az USA vagy Ausztrália erős versenyével kell szembenéznie.¹³²

Kína felé

Kína Irán legnagyobb kereskedelmi partnere, olajának legnagyobb fogyasztója.¹³³ A két ország közti kereskedelem volumene 2014-ben, a nyugati szankciók idején, 52 milliárd dollár volt, ami 12 milliárdos növekedést jelentett az előző évihez képest. A kelet-ázsiai óriási potenciálisan bővülő piac: kőolajszükségletének 60%-át importból fedezi (2015 áprilisában az Egyesült Államokat is megelőzve a világ legnagyobb kőolajimportőre lett), ami előrejelzések szerint a 75%-ot is elérheti 2035-re. Kína térnyerése részben az Iránnal szemben 2012-ben életbe léptetett nyugati szankciók eredménye: ekkor Kína az iráni olajexport felét egyedül vette fel.¹³⁴

Kínának geopolitikai szempontból fontos kezdeményezése a pakisztáni Gwadar kikötőjének fejlesztése. A kikötő az iráni olaj- és gázexport jövőbeni célpontja lehet, ahonnan a kínai határ Pakisztánon keresztül kevesebb, mint 2500 km, ami kedvezőbb terepet biztosít a folyamatos ellátásra, mint az Egyesült Államok és szövetségesei, illetve például a kínai szempontból rivális India által ellenőrzött durván 12 000 km-es délkelet-ázsiai tengeri útvonal.¹³⁵

Bár a földgáz még csak kisebb szeletét adja a kínai energia-összetételnek, 2020-ra ez már akár a 10%-ot is elérheti, és további növekedése prognosztizálható. A Kínába tartó LNG-szállítmányok terén abszolút katarai dominanciáról beszélhetünk, a kínai gázfogyasztás 38%-át ők adják. Emellett Türkmenisztán vezetéken keresztül juttatja Kínába a gázt, ez 2014-ben 25,9 bcm volt, mellyel a kínai földgázpiac 50%-át adta. Iránnak tehát földgáz tekintetében e két versenytárral – szomszédjával – kell megküzdenie. Bár Türkmenisztán további kapacitásbővítést írt alá a kínai szállításokra (2020-ra 65 bcm évente), még ezen túlmenően is lesz igény Kínában arra, hogy az ország Iránból földgázt importáljon. Erre földrajzilag két lehetőség mutatkozik, s mindkettő közös eleme, hogy elkerüli az instabil afganisztáni területet. Az első opciót Türkmenisztánon (és Üzbegisztánon, valamint Kirgizisztánon) keresztül a Közép-Ázsia–Kína vezetékbe való csatlakozás adhatja, míg a másik utat a Pakisztánon keresztül vezető útvonal meghosszabbítása jelentheti. E tekintetben Kína már legalább két komoly stratégiai lépést tett az elmúlt időszakban: kétmilliárd dollár értékű kölcsönt adott Pakisztánnak az Irán–Pakisztán vezeték befejezéséhez, illetve

¹³² Amid shifting global gas supply, Gulf states emerge as their own best market, *Gulf States News*, 40. évf., 1019. sz. 2016. 07. 14.

¹³³ N. RÓZSA Erzsébet: Iran and China: a strategic partnership or a marriage of convenience? In: Michel MAKINSKY (ed.): *L'Iran et les grands acteurs régionaux et globaux: Perceptions et postures stratégiques réciproques*, L'Harmattan, Párizs, 2012, 215–245. o.

¹³⁴ TANCHUM: *i. m.*, 16–17.

¹³⁵ Uo., 16.

a már említett Gwadar kikötőjében LNG-terminált hozott létre. Emellett Kína 46 milliárd dollár értékben támogatja a Kínai–Pakisztáni Gazdasági Folyosó (CPEC) fejlesztését, amely összegből infrastrukturális beruházásokat valósítanak meg.¹³⁶

Pakisztán és India felé

Az Irán és Pakisztán között 2009-ben létrejött, 25 évre szóló szerződés értelmében a felek 2014 márciusára évi 8 bcm szállításáról, illetve fogadásáról egyeztek meg. Ehhez komoly infrastruktúra-fejlesztésekre volt szükség a két ország között, melyeket mostanra az iráni fél teljesített (az ellátás alapját a Dél-Pársz mező adja), ám a vezeték pakisztáni részével még mindig problémák vannak. A 2000-es években e vezetéket hosszabb formában, India felé kiterjesztve képzelték el, ám India és Pakisztán nem tudott megegyezni a Pakisztánnak fizetendő tranzitdíjakról. Ezen túlmenően az Egyesült Államok is nyomást gyakorolt Indiára, hogy ne vegyen részt az Irán számára előnyös projektben. (2009-ben India ki is szállt az IPI-gázvezeték projektből.)¹³⁷

India Kínához hasonlóan komoly importigényekkel jelentkezik a közeljövőben, gázfogyasztását tekintve jelenleg a negyedik helyet foglalja el Oroszország, USA és Kína mögött. Ráadásul Indiához a kőolaj- és földgáztermelők közül Irán fekszik a legközelebb, így nem meglepő, hogy az ország Kínához hasonlóan célzott stratégiai befektetésekkel próbálja elmélyíteni kapcsolatait az Iszlám Köztársasággal.¹³⁸ Ennek legkézenfekvőbb példáját az iráni–pakisztáni határhoz közeli (iráni) Csabahárban létesített mélytengeri kikötő, illetve az ottani gigantikus petrokémiai feldolgozóüzemben megvalósuló indiai érdekeltségek adják. Az India és Kína közti geopolitikai játszma különlegessége, hogy ez a kikötő csupán 72 km-re fekszik a kínai fejlesztésű pakisztáni Gwadartól.¹³⁹

Ami az iráni gázimportot illeti, a Pakisztánnal való politikai problémák miatt is az indiai vezetés kerülőút megvalósításán is gondolkodik. Ez egy 1600 km hosszú, Iránból Ománon át tengeri úton Indiába (Gudzsarát tartományba) tartó gázvezetékben ölthet testet, amelynek építési költségét 5,6 milliárd dollárra teszik.¹⁴⁰ Az még kérdéses, hogy Irán a közeljövőben ennek, vagy pedig a Kína irányába történő bővítésnek ad-e zöld utat.

Következtetések

Láthattuk, hogy az iráni gáztermelésben alapvető belső változásokra lenne szükség a jelentősebb mértékű külföldi gázexporthoz. Ehhez komoly mértékű bizalomépítésre van szüksége az iráni vezetésnek, és ez egy olyan folyamat, amelynek gyümölcsei csak közép- és hosszú távon érhetnek be. Ezen tények tükrében tehát érdemes a várakozásokat visszafogni: a legvalószínűbb forgatókönyv a lassú és folyamatos átmenet lesz az iráni ener-

¹³⁶ Uo., 17–18.

¹³⁷ Uo., 19.

¹³⁸ India nem csupán relatíve közel fekszik Iránhoz, hanem gázfogyasztásának 80%-a éppen a nyugati és északi területeire koncentrálódik. Shardul SHARMA: India's gas pipeline network to double in five years: oil minister, [online], 2016. 12. 02. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.]

¹³⁹ TANCHUM: *i. m.*, 20–21.

¹⁴⁰ Uo., 21.

giaszektorban. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy mind a szektor exportkapacitásának bővülése, mind pedig a külföldi energiavállalatok térnyerése fokozatosan és szabályozott keretek között, politikai és gazdasági érdekek óvatos latolgatása révén fog végbemenni.

Ha megnézzük a jelenlegi iráni exportszerkezetet országokra lebontva látszik, hogy abban is az ázsiai országok dominálnak. Ez már a 2012-ben bevezetett szankciók előtt is világosan kirajzolódott: 2010-ben Irán öt legnagyobb energiapiaca Kína (az iráni export 16%-ával), India (12,6%), Japán (9,9%), Törökország (6,8%) és Dél-Korea (5,1%) voltak.¹⁴¹ E régebbi adatok és az újabb fejlemények tükrében nem nehéz kijelenteni, hogy Európa elvesztette az eurázsiai energiaterület fölötti csatát. A pozícióépítés Kína, India és Oroszország részvételével zajlik, s Irán elköteleződése (az iráni gázexport iránya) döntő lehet ebben a játszmában. Így az USA legújabb politikája, mely az ország elszigetelését célozza, Irán már meglévő kelet-ázsiai partnereinek köszönhetően – mint korlátozott szankció – kudarcra van ítélve.¹⁴²

Azt is fontos látni, hogy Irán egyre jobban támaszkodhat Kínára, amennyiben a remélt nyugati befektetések elmaradnak: Kína képes lehet az Iránban szükséges befektetések finanszírozására, s a kölcsönök visszafizetését Irán akár saját olaja révén is rendezheti. Ha egy ilyen forgatókönyv nagy összegben megvalósulna, az komolyan befolyásolná a nyugati gazdasági pozíciókat a szankciók utáni Iránban. Mivel Irán regionális hatalmi szerepének megerősítésére törekszik, számára a legkedvezőbb fejlemény, ha a szomszédos országokkal kialakított energiaipari együttműködési szerződéseket valós tartalommal tölti meg, és rövid illetve középtávon a legkisebb költségű infrastrukturális fejlesztésekkel alakít ki magának exportpiacot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Amid shifting global gas supply, Gulf states emerge as their own best market, *Gulf States News*, 40. évf., 1019. sz. 2016. 07. 14.
- BAHGAT, Gawdat: Geopolitics of Energy: Iran, Turkey, and Europe, *Mediterranean Quarterly*, 26. évf., 2015/3, 49–66. o.
- BAHGAT, Gawdat: The Emerging Iranian-Turkish Energy Partnership: Strategic Implications, [online], 2014. 07. 29. Forrás: Ourworld.unu.edu [2017. 02. 21.]
- BÁRDOSY György: Irán geológiája és geográfia. In: JEREMIÁS Éva M. (szerk.): *Iráni föld – perzsa kultúra*, Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete, Piliscsaba, 2007, 433–448. o.
- BIZAER, Maysam: Why renewable energy is booming in Iran, [online], 2016. 10. 04. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- BIZAER, Maysam: Will Total deal pave way for other oil majors' return to Iran?, [online], 2016. 11. 30. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- BOUSSO, Ron: Exclusive: BP ring-fences CEO Dudley from Iran decision-making, [online], 2016. 11. 22. Forrás: Reuters.com [2017. 02. 21.]
- CALDER, Kent E: *The New Continentalism. Energy and Twenty-First-Century Eurasian Geopolitics*, Yale University Press, 2012
- COBANLI, Onur: Central Asian gas in Eurasian power game, *Energy Policy*, 2014/68, 348–370. o. Economy Rankings, [online], 2017. Forrás: Doingbusiness.org [2017. 02. 21.]

¹⁴¹ CALDER: *i. m.*, 145.

¹⁴² Irán: súlyos következménye lesz, ha Trump keménykedik, [online], 2016. 11. 24. Forrás: Nrgreport.com [2017. 02. 21.].

- Energiahivatal: tavaly 6,7 százalékkal nőtt az ország földgázfogyasztása, [online], 2016. 12. 23. Forrás: Energioldal.hu [2017. 02. 21.]
- GAMAL, Rania El – BOUSSO, Ron – HAFEZI, Parisa: As Iran oil tenders near, investors still in the dark on terms, [online], 2016. 10. 20. Forrás: Reuters.com [2017. 02. 21.]
- Gazprom increasing its stake in ArmRosgazprom to 100 per cent, [online], 2014. 01. 16. Forrás: Gazprom.com [2017. 02. 21.]
- GRAY, Rosie: How Oman Became A Key Player In The Iran Nuclear Talks, [online], 2014. 11. 25. Forrás: Rawabetcenter.com [2017. 02. 21.]
- Iran adds 1 trillion m³ to gas reserves, [online], 2017. 02. 05. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.]
- Irán csak önti az olajat a világg piacra, [online], 2016. 09. 19. Forrás: Energiainfo.hu [2017. 02. 21.]
- Iran expands refinery plans, [online], 2017. Forrás: Oilpro.com [2017. 02. 21.]
- Iran must pay Turkey \$1.9bn, [online], 2017. 01. 24. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.]
- Iran signs deal for Pertamina to develop Ab-Teimour and Mansouri fields, [online], 2016. Forrás: Diegobraghi.blogspot.hu [2017. 02. 21.]
- Irán: súlyos következménye lesz, ha Trump keménykedik, [online], 2016. 11. 24. Forrás: Nrgreport.com [2017. 02. 21.]
- Islamic Republic of Iran, *IMF Country Report*, No. 15/349.
- JAFARI, Saeid: How Trump is already shifting domestic politics in Iran, [online], 2017. 02. 17. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- JALILVAND, David Ramin: *Iran's gas exports: can past failure become future success?*, The Oxford Institute for Energy Studies, 2013
- JALILVAND, David Ramin: Resumption of Iranian oil shipping off to slow start, [online], 2017. 02. 16. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- JALILVAND, David Ramin: What's fueling opposition to Iran's new oil contracts?, [online], 2016. 05. 25. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- JALILVAND, David Ramin: Why OPEC deal is double-edged sword for Iran, [online], 2016. 12. 07. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- KALEHSAR, Omid Shokri: Iran Energy Sector Post Sanctions. In: Prof. Dr. ÇOMAK, Hasret– Doç. Dr. SANCAKTAR, Caner– Yrd. Doç. Dr. YILDIRIM, Zafer (eds.): *Enerji Diplomasisi*, [Energiadiplomácia], Beta Basim, İstanbul, 2015, 411–440. o.
- KALHOR, Navid: Why Iran's private sector hasn't benefited from privatization, [online], 2016. 11. 24. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- KAYAOGU, Barin: How Turkish energy giant's plans to light up Iran could boost Rouhani, [online], 2016. 06. 21. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- KHAJEHPOUR, Bijan: Will Iran attract international oil firms in post-sanctions era?, [online], 2016. 11. 16. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- KHATINOGLU, Dalga: Details of 21 Iranian gas fields, offered to foreigners, [online], 2015. 12. 04. Forrás: Azernews.az [2017. 02. 21.]
- KHATINOGLU, Dalga: Iran acts to offset import cut, [online], 2017. 01. 16. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.]
- KHATINOGLU, Dalga: Iran cementing its position in petroleum products market, [online], 2016. 10. 04. Forrás: En.trend.az [2017. 02. 21.]
- KHATINOGLU, Dalga: Iran, Oman sign export MoU, [online], 2017. 02. 07. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.]
- KODAMAN, Timuçin – BIRSEL, Haktan: A Geopolitical Eurasian Swamp between Turkey and Central Asia: Iran. In: İŞIKSAL, Hüseyin – ÖRMECI, Ozan: *Turkish Foreign Policy in the New Millenium*, Peter Lang, Frankfurt, 2015, 181–206. o.
- LYNCH, Michael: As Iran Reopens To The International Oil Business, Risks Abound For Foreign Companies, [online], 2016. 09. 02. Forrás: Forbes.com [2017. 02. 21.]
- MAGRI, Paolo – PERTEGHELLA, Annalisa (eds.): *Iran After the Deal: The Road Ahead*, ISPI, 2015

- MARSHALL, Tim: *Prisoners of Geography. Ten maps that tell you everything you need to know about global politics*, Elliott and Thompson, 2016
- MUNRO, Diane: *Past Imperfect, Future Tense: Iran's Oil Industry Post-Sanctions*, The Arab Gulf States Institute in Washington, 2016
- N. RÓZSA Erzsébet: Iran and China: a strategic partnership or a marriage of convenience? In: MAKINSKY, Michel (ed.): *L'Iran et les grands acteurs régionaux et globaux: Perceptions et postures stratégiques réciproques*, L'Harmattan, Párizs, 2012, 215–245. o.
- NITC, the 2nd Largest Oil Tanker Fleet in the World, [online], 2014. 02. 02. Forrás: Shana.ir [2017. 02. 21.]
- OKUMUŞ, Olgu: Some reasons to materialize Iran, Iraq, and Syria's gas pipeline, [online], 2013. 02. 11. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.]
- OKUMUŞ, Olgu: Why is Turkey buying more gas than it needs from Iran?, [online], 2014. 02. 28. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- OPEC to limit oil production, Iran exempt from cut plan, [online], 2016. 11. 30. Forrás: Mehrnews.com [2017. 02. 21.]
- Options for Delivering Iranian Gas to Europe via Turkey, *CCEE Policy Brief*, 2004. 05., 5. sz.
- POWELL, William: Shell to study Iranian giant, [online], 2016. 12. 07. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.]
- ROBERTS, John: Turkmenistan takes tough measures: Analysis, [online], 2017. 01. 09. Forrás: Neftegaz.ru [2017. 02. 21.]
- RZAYEVA, Gulmira: Post-Sanction Iranian Natural Gas Production and Export Potential: Challenges and Opportunities, *CEDIGAZ Insights*, 2016/19
- Sanctions Relief Strengthens Outlook for Iranian Petrochemical Producer NPC Iran, as Capacity, Exports Expected to Rise, IHS Markit Says, [online], 2017. 02. 06. Forrás: IHS Markit [2017. 02. 21.]
- SHARMA, Shardul: India's gas pipeline network to double in five years: oil minister, [online], 2016. 12. 02. Forrás: NaturalGasWorld.com [2017. 02. 21.]
- STEVENS, Paul: *Prospects for Iran's Oil and Gas Sector*, Chatham House Research Paper, 2015
- TAN, Florence – AIZHU, Chen: Iran oil exports hit pre-sanctions high on run-up in condensate shipments, [online], 2016. 10. 03. Forrás: Reuters.com [2017. 02. 21.]
- TANCHUM, Michaël: *A Post-Sanctions Iran and the Eurasian Energy Architecture. Challenges and Opportunities for the Euro-Atlantic Community*, Atlantic Council, 2015
- The Strait of Hormuz is the world's most important oil transit chokepoint, [online], 2012. 01. 04. Forrás: Eia.gov [2017. 02. 21.]
- TORCHIA, Andrew: Airbus plan heralds Iran boom after sanctions lifted, [online], 2016. 01. 17. Forrás: Reuters.com [2017. 02. 21.]
- UNVER, H Akin: Turkish-Iranian Energy Cooperation and Conflict: The Regional Politics, *Middle East Policy*, 22. évf., 2016/2.
- VAKHSHOURI, Sara: *Iran's Energy Policy after the Nuclear Deal*, Atlantic Council, 2015
- VARZI, Changiz M.: Iranian media praises OPEC deal as victory over Saudi Arabia, [online], 2016. 12. 01. Forrás: Al-Monitor.com [2017. 02. 21.]
- YONG, William – HAJIHOSEINI, Alireza: *Understanding Iran Under Sanctions: Oil and National Budget*, The Oxford Institute for Energy Studies, 2013